

PrECIVIM

Promoting Effective Communication for Individuals with a Vision Impairment and Multiple Disabilities

IO1: Ανασκόπηση

Erasmus+

Promoting Effective Communication for Individuals with a Vision Impairment and Multiple Disabilities

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ 1: Scoring (Ανασκόπηση)

Βασική Δράση:	KA2 - Cooperation for innovation and the exchange of good practices
Τύπος Δράσης:	KA201 - Strategic Partnerships for school education
Αριθμός Σύμβασης Προγράμματος:	2017-1-EL01-KA201-036289
Επιμελητές:	Dr Leda Kamenopoulou & Verónica Ramírez-Montenegro – Roehampton University LBG (RU)
Συνεργάτες:	Όλοι οι εταίροι
Πνευματικό Προϊόν/Εκθεση:	1
Ημερομηνία:	30/09/2018
Email:	Leda.Kamenopoulou@roehampton.ac.uk
Τύπος:	Τελικό

Το Πρόγραμμα (Αρ: 2017-1-EL01-KA201-036289) χρηματοδοτείται από το Erasmus+ programme της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη συνδιαχείριση του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ).

COPYRIGHTS

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution No Derivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Εταίροι του PrECIVIM

Αρ.	Όνομα Εταίρου	Λογότυπο
1	Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (ΠΘ)	 ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
2	Αμυμώνη- Πανελλήνιος Σύλλογος, Γονέων, Κηδεμόνων και Φίλων Ατόμων με Προβλήματα Όρασης και Πρόσθετες Αναπηρίες, Ελλάδα	 αμυμώνη
3	Σχολή Τυφλών «Άγιος Βαρνάβας», Κύπρος	
4	Ειδικό Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία	
5	Ειδικό Σχολείο Τυφλοκωφών, Ελλάδα	
6	Πανεπιστήμιο ROEHAMPTON LBG (RU), Αγγλία	
7	Τράπεζα Πληροφοριών και Περιεχομένου Α.Ε. (DB), Ελλάδα	
8	Πανεπιστήμιο BABES BOLYAI (BBU), Ρουμανία	
9	Whitefield Academy Trust, Αγγλία	

Περιεχόμενα

Λίστα Πινάκων.....	4
Σύνοψη.....	6
1. Εισαγωγή.....	7
2. Μεθοδολογία.....	8
2.1 Φάση Επισκόπησης: χαρτογράφηση της βιβλιογραφίας.....	8
2.2 Ανάλυση παρούσας κατάστασης: μελέτες περίπτωσης σε εκπαιδευτικά πλαίσια.....	9
3. Παρουσίαση των αποτελεσμάτων.....	10
3.1 Αποτελέσματα της φάσης επισκόπησης.....	10
3.2. Ευρήματα των μελετών περίπτωσης (Case studies).....	33
3.2.1 Συνεντεύξεις με το εκπαιδευτικό προσωπικό.....	33
Βινιέτες εκπαιδευτικών πλαισίων -εταίρων στο πρόγραμμα.....	38
Βινιέτα 2: Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Τυφλοκωφών, Καλλιθέας, Ελλάδα... 	45
Βινιέτα 3: Ειδικό Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία	50
Βινιέτα 4: Whitefield Academy Trust - Margaret Brearley School, Αγγλία	56
Παράρτημα.....	70
Παράρτημα 1. Πρότυπα για τη φάση ανασκόπησης: χαρτογράφηση της βιβλιογραφίας.....	70
Παράρτημα 2. Πρωτόκολλο ανασκόπησης βιβλιογραφίας.....	71
Παράρτημα 3. Φόρμα καταγραφής υπάρχουσας κατάστασης στα εκπαιδευτικά πλαίσια: μελέτες περίπτωσης.....	72
Παράρτημα 4. Ημιδομημένες συνεντεύξεις με τους επαγγελματίες των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών πλαισίων.....	74

Λίστα Πινάκων

Πίνακας 1 Η έρευνα στην Ελλάδα	24
Πίνακας 2 Η έρευνα στη Ρουμανία.....	26
Πίνακας 3 Η έρευνα στην Αγγλία.....	29
Πίνακας 4 Η έρευνα στην Κύπρο	32
Πίνακας 5 Ηλικία μαθητών στην Αμυμώνη	39
Πίνακας 6 Φύλο μαθητών στην Αμυμώνη.....	39
Πίνακας 7 Περιγραφή των τύπων της αναπηρίας όρασης και των συνοδών αναπηριών των μαθητών στην Αμυμώνη	40
Πίνακας 8 Ρόλοι των επαγγελματιών στην Αμυμώνη	41
Πίνακας 9 Προσόντα επαγγελματιών στην Αμυμώνη	41
Πίνακας 10 Χρόνια υπηρεσίας των επαγγελματιών στην Αμυμώνη.....	42
Πίνακας 11 Επιμόρφωση σχετικά με την επικοινωνία των επαγγελματιών στην Αμυμώνη	42
Πίνακας 12 Ηλικία συμμετεχόντων μαθητών Σχολείο Τυφλών, Ελλάδα.....	45
Πίνακας 13 Φύλο μαθητών Σχολείο Τυφλών	45
Πίνακας 14 Περιγραφή των τύπων της αναπηρίας όρασης και των συνοδών αναπηριών Σχολείο Τυφλών, Ελλάδα	46
Πίνακας 15 Ρόλοι των επαγγελματιών Σχολείο Τυφλών, Ελλάδα	47
Πίνακας 16 Προσόντα επαγγελματιών Σχολείο Τυφλών, Ελλάδα	47
Πίνακας 17 Χρόνια υπηρεσίας επαγγελματιών Σχολείο Τυφλών, Ελλάδα	47
Πίνακας 18 Επιμόρφωση σχετικά με την επικοινωνία των επαγγελματιών Σχολείο Τυφλών, Ελλάδα.....	48
Πίνακας 19 Ηλικία μαθητών, Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία	50
Πίνακας 20 Φύλο μαθητών Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία.....	51
Πίνακας 21 Περιγραφή των τύπων της αναπηρίας όρασης και των συνοδών αναπηριών Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία	51
Πίνακας 22 Ρόλοι επαγγελματιών, Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία	52
Πίνακας 23 Προσόντα επαγγελματιών, Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία	52
Πίνακας 24 Χρόνια υπηρεσίας επαγγελματιών, Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία	52
Πίνακας 25 Επιμόρφωση σχετικά με την επικοινωνία των επαγγελματιών Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία.....	53
Πίνακας 26 Ηλικία μαθητών Margaret Brearley School, Αγγλία	56
Πίνακας 27 Φύλο μαθητών Margaret Brearley School, Αγγλία.....	57
Πίνακας 28 Περιγραφή των τύπων της αναπηρίας όρασης και των συνοδών αναπηριών Margaret Brearley School, Αγγλία.....	57
Πίνακας 29 Ρόλοι επαγγελματιών Margaret Brearley School, Αγγλία.....	58
Πίνακας 30 Προσόντα επαγγελματιών Margaret Brearley School, Αγγλία	58
Πίνακας 31 Χρόνια υπηρεσίας επαγγελματιών Margaret Brearley School, Αγγλία ..	59
Πίνακας 32 Επιμόρφωση σχετικά με την επικοινωνία των επαγγελματιών Margaret Brearley School, Αγγλία.....	59
Πίνακας 33 Ηλικία μαθητών Joseph Clarke School, Αγγλία.....	61
Πίνακας 34 Φύλο μαθητών Joseph Clarke School, Αγγλία.....	61
Πίνακας 35 Περιγραφή των τύπων της αναπηρίας όρασης και των συνοδών αναπηριών Joseph Clarke School, Αγγλία.....	62
Πίνακας 36 Ρόλοι επαγγελματιών Joseph Clarke School, Αγγλία	62
Πίνακας 37 Προσόντα επαγγελματιών Joseph Clarke School, Αγγλία	62
Πίνακας 38 Χρόνια υπηρεσίας επαγγελματιών Joseph Clarke School, Αγγλία	63

Πίνακας 39	Επιμόρφωση σχετικά με την επικοινωνία των επαγγελματιών Joseph Clarke School, Αγγλία	63
Πίνακας 40	Ηλικία μαθητών, Σχολή Τυφλών «Άγιος Βαρνάβας», Κύπρος	66
Πίνακας 41	Φύλο μαθητών, Σχολή Τυφλών «Άγιος Βαρνάβας», Κύπρος.....	66
Πίνακας 42	Περιγραφή των τύπων της αναπηρίας όρασης και των συνοδών αναπηριών, Σχολή Τυφλών «Άγιος Βαρνάβας», Κύπρος.....	66
Πίνακας 43	Ρόλοι επαγγελματιών, Σχολή Τυφλών «Άγιος Βαρνάβας», Κύπρος	67
Πίνακας 44	Προσόντα επαγγελματιών, Σχολή Τυφλών «Άγιος Βαρνάβας», Κύπρος.....	67
Πίνακας 45	Χρόνια υπηρεσίας επαγγελματιών, Σχολή Τυφλών «Άγιος Βαρνάβας», Κύπρος	67
Πίνακας 47	Επιμόρφωση σχετικά με την επικοινωνία των επαγγελματιών, Σχολή Τυφλών «Άγιος Βαρνάβας», Κύπρος.....	67

Σύνοψη

Η παρούσα έκθεση περιλαμβάνει τα αποτελέσματα του Πνευματικού Προϊόντος 1 (ΠΠ1) του Προγράμματος «PrECIVIM: Promoting Effective Communication for Individuals with a Vision Impairment and Multiple Disabilities» («Ενισχύοντας την Αποτελεσματική Επικοινωνία Ατόμων με Αναπηρία Όρασης και Πολλαπλές Αναπηρίες»). Σκοπός του ΠΠ1 ήταν η συλλογή πληροφοριών σχετικά με πολιτικές, πρακτικές και έρευνες για τα άτομα με αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες (ΑΟΠΑ) και ειδικότερα για θέματα επικοινωνίας στις 4 συμμετέχουσες χώρες του Προγράμματος (Ελλάδα, Κύπρος, Ρουμανία, Αγγλία). Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων το ΠΠ1 πραγματοποιήθηκε με δύο επιμέρους εργασίες: α. μελέτη επισκόπησης συμπεριλαμβανομένης και βιβλιογραφικής, και β. ανάλυση παρούσας κατάστασης με μελέτες περίπτωσης από 6 συμμετέχοντα εκπαιδευτικά πλαίσια.

Σε ό,τι αφορά τις πολιτικές, διαπιστώθηκε ότι και οι 4 συμμετέχουσες χώρες έχουν θεσπίσει νομοθεσία για τα δικαιώματα και την ένταξη των ατόμων με αναπηρίες. Επίσης, σε όλες τις χώρες, εκτός από την Κύπρο, υπάρχει βασική νομοθεσία που αφορά συγκεκριμένα στα άτομα με πολλαπλές αναπηρίες συμπεριλαμβανομένων και αυτών με ΑΟΠΑ. Αναφορικά με τις πρακτικές, διαπιστώθηκε ότι τα 6 συμμετέχοντα εκπαιδευτικά πλαίσια έχουν κύριο ρόλο στην εκπαίδευση των μαθητών¹ με ΑΟΠΑ στις χώρες τους και ότι είναι αναγκαία η συστηματοποίηση των προσεγγίσεών τους, καθώς επίσης και η ευρύτερη διάχυσή τους, ιδιαίτερα αν λάβουμε υπόψη το χάσμα που διαπιστώθηκε στα προγράμματα επιμόρφωσης των επαγγελματιών του χώρου. Σε ό,τι αφορά σχετικές έρευνες, διαπιστώθηκε ότι υπάρχουν λίγες εμπειρικές έρευνες για τα άτομα με ΑΟΠΑ στις συμμετέχουσες χώρες. Επιπλέον, διαπιστώθηκε η έλλειψη ενός σαφούς ορισμού των ατόμων με ΑΟΠΑ, καθώς οι όροι που χρησιμοποιούνται παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία.

Με βάση τα αποτελέσματα της επισκόπησης μπορούν να διατυπωθούν οι παρακάτω προτάσεις:

---

¹Για τις ανάγκες της διευκόλυνσης της ανάγνωσης, σεβόμενοι τα δύο φύλα, οι λέξεις ο/η, τον/ην, του/ης, μαθητής/τρια, μαθητές/τριες, λογοθεραπευτής/τρια, συντονιστής/τρια, κλπ, θα αναφέρονται ως ο, τον, του, μαθητής, μαθητές κλπ.

1. Η νομοθεσία σχετικά με τα άτομα με ΑΟΠΑ θα μπορούσε να είναι πιο εκτενής καλύπτοντας και τομείς όπως η εκπαίδευση και προετοιμασία των επαγγελματιών.
2. Οι πρακτικές και τα προγράμματα που αναπτύσσονται και εφαρμόζονται στα 6 συμμετέχοντα εκπαιδευτικά πλαίσια είναι απαραίτητο να συστηματοποιηθούν και να διαδοθούν ευρύτερα.
3. Είναι επιτακτική η ανάγκη για την ανάπτυξη προγραμμάτων επιμόρφωσης των επαγγελματιών που εργάζονται με παιδιά και νέους με ΑΟΠΑ.
4. Το περιεχόμενο του όρου ΑΟΠΑ και επικαλύψεις με άλλη ορολογία που χρησιμοποιείται, είναι απαραίτητο να αποσαφηνιστούν στη σχετική θεωρητική βιβλιογραφία.
5. Είναι επιτακτική η ανάγκη για περισσότερες εμπειρικές έρευνες στο πεδίο των ατόμων με ΑΟΠΑ.

Τα αποτελέσματα από τις μελέτες περίπτωσης στα 6 συμμετέχοντα εκπαιδευτικά πλαίσια διαρθρώνονται στους παρακάτω άξονες: α. τις ανάγκες των μαθητών με ΑΟΠΑ με βάση τους ειδικούς, β. τις βέλτιστες στρατηγικές, γ. τις καλύτερες πρακτικές που εφαρμόζονται, και δ. τις κύριες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι επαγγελματίες που εργάζονται με μαθητές με ΑΟΠΑ. Επιπλέον, τα πλούσια δεδομένα που προέκυψαν από τα συμμετέχοντα εκπαιδευτικά πλαίσια σχετικά με το προφίλ των μαθητών, του προσωπικού και της οργάνωσης των δομών συνοψίστηκαν σε βινιέτες που περιλαμβάνουν πίνακες και σχετικά στοιχεία. Τα παραπάνω αποτελέσματα θα τροφοδοτήσουν την επόμενη φάση του Προγράμματος (δηλαδή το ΠΠ3), το οποίο αφορά στην ανάπτυξη υλικού επιμόρφωσης για τους επαγγελματίες. Αυτό το υλικό θα βασίζεται στα δεδομένα που παρουσιάζονται στην παρούσα έκθεση και έτσι θα συστηματοποιήσει και θα διαδώσει ευρύτερα τις πρακτικές που χρησιμοποιούν οι ειδικοί στα συμμετέχοντα εκπαιδευτικά πλαίσια.

1. Εισαγωγή

Η παρούσα έκθεση περιλαμβάνει τα αποτελέσματα του Πνευματικού Προϊόντος 1 (ΠΠ1) του Προγράμματος PrECIVIM. Το ΠΠ1 είχε τρεις πρωταρχικούς στόχους, και ειδικότερα:

1. Την επισκόπηση των πολιτικών στις συμμετέχουσες χώρες σχετικά με τα άτομα με ΑΟΠΑ.
2. Τη χαρτογράφηση των πρακτικών στις συμμετέχουσες χώρες σχετικά με τα

άτομα με ΑΟΠΑ και πιο συγκεκριμένα σε ζητήματα επικοινωνίας.

3. Την επισκόπηση σχετικών ερευνών στις συμμετέχουσες χώρες.

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων το ΠΠ1 οργανώθηκε στα ακόλουθα έργα:

- Το Έργο 1 περιλάμβανε δύο βασικές δραστηριότητες: α. προσδιορισμό των εθνικών, περιφερειακών και τοπικών πολιτικών σχετικά με τα άτομα με ΑΟΠΑ στις συμμετέχουσες χώρες, βιβλιογραφική επισκόπηση σχετικά με τα άτομα με ΑΟΠΑ, μεθόδους και εργαλεία αξιολόγησης της επικοινωνίας, προκλήσεις και ανάγκες, και β. εμπλοκή των επαγγελματιών, με στόχο τη συλλογή περισσότερων πληροφοριών σχετικά με την εφαρμογή σχετικών πρακτικών.
- Το Έργο 2 περιλάμβανε τη σε βάθος εμπλοκή των επαγγελματιών σχετικά με τις πρακτικές τους, συμπεριλαμβανομένων μελετών περίπτωσης στα 6 συμμετέχοντα εκπαιδευτικά πλαίσια.

Η παρούσα έκθεση συνοψίζει και παρουσιάζει τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε και τα αποτελέσματα.

2. Μεθοδολογία

2.1 Φάση Επισκόπησης: χαρτογράφηση της βιβλιογραφίας

Το Έργο 1 για το ΠΠ1 (Οκτώβριος 2017-Απρίλιος 2018) αποτελείται από δύο δραστηριότητες, και συγκεκριμένα τις ακόλουθες:

1. Περιεκτική επισκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με πολιτικές, πρακτικές και έρευνες.
2. Συνεργασία με επαγγελματίες για τη συλλογή δεδομένων σχετικών με τις πρακτικές τους.

Η επισκόπηση ολοκληρώθηκε σε δύο στάδια: αρχικά έγινε επικοινωνία με όλους τους εταίρους μέσω της πλατφόρμας (portal) του Προγράμματος (ΠΠ2) και τους ζητήθηκε να συγκεντρώσουν πληροφορίες για τις πολιτικές των χωρών τους, τις πρακτικές και σχετικές έρευνες. Για το σκοπό αυτό δόθηκαν στους εταίρους 3 φόρμες συμπλήρωσης (βλ. Παράρτημα 1). Σε δεύτερο στάδιο η επιστημονική ομάδα του Roehampton University (UR) πραγματοποίησε μια περιεκτική και συστηματική

βιβλιογραφική έρευνα χρησιμοποιώντας ένα ειδικά σχεδιασμένο πρωτόκολλο (βλ. Παράρτημα 2).

2.2 Ανάλυση παρούσας κατάστασης: μελέτες περίπτωσης σε εκπαιδευτικά πλαίσια

Για το έργο 2 του ΠΠ1 (Μάρτιος - Μάιος 2018) πραγματοποιήθηκε ένας σχεδιασμός πολλαπλών μελετών περίπτωσης και χρησιμοποιήθηκαν οι ακόλουθες μέθοδοι συλλογής δεδομένων:

- α. Συλλογή δεδομένων σχετικών με τα συμμετέχοντα εκπαιδευτικά πλαίσια.
- β. Συνεντεύξεις με τους επαγγελματίες που εμπλέκονται στην εκπαίδευση των μαθητών με ΑΟΠΑ.

Κάθε μελέτη περίπτωσης αφορούσε καθένα από τα συμμετέχοντα εκπαιδευτικά πλαίσια, δηλαδή συνολικά 6 μελέτες περίπτωσης, 2 στην Αγγλία, 2 στην Ελλάδα, 1 στη Ρουμανία και 1 στην Κύπρο:

1. Whitefield Academy Trust - Margaret Brearley School, England.
2. Whitefield Academy Trust – Joseph Clarke School, England.
3. Ειδικό Σχολείο Τυφλοκωφών, Ελλάδα.
4. Αμυμώνη- Πανελλήνιος Σύλλογος, Γονέων, Κηδεμόνων και Φίλων Ατόμων με Προβλήματα Όρασης και Πρόσθετες Αναπηρίες, Ελλάδα.
5. Ειδικό Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία.
6. Σχολή Τυφλών «Άγιος Βαρνάβας», Κύπρος.

Οι στόχοι της έρευνας για κάθε μελέτη περίπτωσης ήταν οι ακόλουθοι:

1. Περιγραφή του εκπαιδευτικού πλαισίου.
2. Συνολική καταγραφή των αναγκών επικοινωνίας του διερευνώμενου ειδικού πληθυσμού.
3. Σύνοψη των στρατηγικών που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση και την ανάπτυξη της επικοινωνίας.
4. Προσδιορισμός των καλύτερων πρακτικών και των προκλήσεων σύμφωνα με τους επαγγελματίες.

Για την επίτευξη του πρώτου στόχου, δηλαδή την περιγραφή του εκπαιδευτικού πλαισίου, συγκεντρώθηκαν δεδομένα σχετικά με τον εγγεγραμμένο μαθητικό πληθυσμό, το εκπαιδευτικό προσωπικό, καθώς και την οργάνωση της δομής. Για τον σκοπό αυτό αναπτύχθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν σχετικές φόρμες συμπλήρωσης (βλ. Παράρτημα 3). Για την επίτευξη των στόχων 2, 3 και 4, πραγματοποιήθηκαν ημιδομημένες συνεντεύξεις με το προσωπικό στα 6 συμμετέχοντα εκπαιδευτικά πλαίσια με τη χρήση οδηγού ημιδομημένης συνέντευξης (βλ. Παράρτημα 4).

3. Παρουσίαση των αποτελεσμάτων

3.1 Αποτελέσματα της φάσης επισκόπησης

3.1.1. Ελλάδα: πολιτικές

Το 2012 και το 2017, η Ελλάδα ψήφισε τον Νόμο 4074/2012 (ΦΕΚ 88/Α/11-4-2012) και τον Νόμο 4488/2017 (ΦΕΚ 137/Α/13-9-2017) αντίστοιχα, που κυρώνουν τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες των Ηνωμένων Εθνών (Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)), και την εφαρμογή της Σύμβασης στην εκπαίδευση, την κοινωνική ζωή και επαγγελματική ζωή ως νομική υποχρέωση.

Επιπλέον, από το 1981 η Ελλάδα έχει θεσπίσει πολλούς νόμους για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση και πιο συγκεκριμένα στις ακόλουθες περιοχές:

1. Δομή ειδικών σχολείων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και ζητήματα οργάνωσης, αξιολόγησης και αναλυτικών προγραμμάτων (Νόμος 1143/1981, ΦΕΚ 80/Α/31-3-1981· Π.Δ. 603/1982, ΦΕΚ 117/Α/21-9-1982· Νόμος 1566/1985, ΦΕΚ 167/Α/30-9-1985· Νόμος 2817/2000, ΦΕΚ 78/Α/14-2000· ΦΕΚ 1067/2002· Νόμος 3699/2008, ΦΕΚ 199/Α/2-10-2008· ΦΕΚ 2544/2009· Νόμος 4368/2016, ΦΕΚ 21/Α/21-2-2016).
2. Τρόποι αξιολόγησης και ταξινόμησης μαθητών με αναπηρίες και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (ΦΕΚ 1319/2002).
3. Δομή Δευτεροβάθμιας Ειδικής Αγωγής (Νόμος 4186/2013, ΦΕΚ 193/Α/17-9-2013).
4. Απαίτηση για τα ειδικά σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης υποστήριξης μαθητών με δυσκολίες μάθησης, συμπεριφοράς και συναισθηματικές δυσκολίες σχολείων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας

εκπαίδευσης που εδρεύουν στην ίδια περιοχή (Νόμος 4125/2013 και ΦΕΚ 315/Β/12-2-2014).

5. Δομή και εφαρμογή προγραμμάτων συνεκπαίδευσης (ΦΕΚ 3561/Β/4-11-2016).
6. Προσδιορισμός του αριθμού των μαθητών σε κάθε τάξη στα ειδικά σχολεία (Νόμος 4452/2017, ΦΕΚ 17/Α/15-2-2017).

Ειδικότερα για τα άτομα με ΑΟΠΑ, η Ελλάδα έχει θεσπίσει νομοθεσία για την προσβάσιμη αξιολόγηση. Επιπλέον, η Ελληνική Νοηματική Γλώσσα (ΕΝΓ) αναγνωρίστηκε ως επίσημη γλώσσα των κωφών μαθητών και ο κώδικας γραφής και ανάγνωσης Braille αναγνωρίστηκε ως ο επίσημος τρόπος ανάγνωσης και γραφής για τους τυφλούς μαθητές (Νόμος 3699/2008 ΦΕΚ 199/Α/2-10-2008).

3.1.2 Ρουμανία: πολιτικές

Η Ρουμανία κύρωσε τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)) το 2010 με τον υπ' αριθ. Νόμο 221/2010 και η τρέχουσα Εθνική Στρατηγική («Μια κοινωνία χωρίς αποκλεισμούς για τα άτομα με αναπηρίες, 2015-2020») διασφαλίζει την εφαρμογή της. Επιπλέον, από το 1992 η Ρουμανία θέσπισε πολλούς νόμους σχετικούς με τα άτομα με αναπηρίες και ειδικότερα στις ακόλουθες περιοχές:

1. Προώθηση ίσων ευκαιριών για τα άτομα με αναπηρίες, ειδική υποστήριξη στην εκπαίδευση, την απασχόληση και την κοινωνική ένταξη (Νόμος υπ' αριθ. 53/ από τον Ιούνιο του 1992).
2. Κοινωνική και επαγγελματική ένταξη των ατόμων με αναπηρίες μέσω της απασχόλησης και της συμμετοχής στην κοινωνική ζωή (Νόμος υπ' αριθ. 57/από τον Ιούνιο του 1992).
3. Νομικό πλαίσιο για την ενίσχυση και την υποστήριξη της απασχόλησης των ατόμων με αναπηρίες (Νόμος υπ' αριθ. 519/από τις 29 Ιουλίου του 2002).
4. Τα γενικά και ειδικά κριτήρια για την αξιολόγηση του βαθμού αναπηρίας (Διάταγμα υπ' αριθ. 725 από τον Οκτώβριο του 2002).
5. Κανονισμός και ποιότητα των υπηρεσιών για τα άτομα με αναπηρίες (Διάταγμα υπ' αριθ. 14 από τον Ιανουάριο του 2003).
6. Κανονιστικό πλαίσιο για την οργάνωση και τη λειτουργία οργανισμών για την

- ειδική προστασία ατόμων με αναπηρίες (Διάταγμα υπ' αριθ. 329 από τον Μάρτιο του 2003).
7. Οργάνωση και λειτουργία των εκπαιδευτικών υπηρεσιών υποστήριξης (Υπουργείο Παιδείας και Έρευνας, Διάταγμα υπ' αριθ. 5379 από τον Νοέμβριο του 2004).
  8. Εθνική Στρατηγική για την Προστασία, την Ενσωμάτωση και την Κοινωνική Ένταξη των Ατόμων με Αναπηρίες (2006-2013), (Διάταγμα υπ' αριθ. 1175 από τον Σεπτέμβριο του 2005).
  9. Έγκριση των γενικών κριτηρίων των κοινωνικών υπηρεσιών (Διάταγμα υπ' αριθ. 383 από το 2005).
  10. Υποστήριξη της εκπαίδευσης των παιδιών με αναπηρίες και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (Εθνικός Εκπαιδευτικός Νόμος υπ' αριθ. 1/2011 - Άρθρο 12 (1)).
  11. Δικαίωμα στην εκπαίδευση για τα άτομα με αναπηρίες και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (Εθνικός Εκπαιδευτικός Νόμος υπ' αριθ. 1/2011 - Άρθρο 12 (6)).
  12. Διαφοροποιημένη και προσαρμοσμένη σχολική εκπαίδευση (Εθνικός Εκπαιδευτικός Νόμος υπ' αριθ. 1/2011 - Άρθρο 12 (7)).
  13. Ειδική εκπαίδευση και κατάλληλη ψυχοπαιδαγωγική υποστήριξη για τα άτομα με αναπηρίες και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (Άρθρο 94 (2) (k)).

Επιπλέον, συγκεκριμένοι νόμοι στη Ρουμανία συνδέονται ευθέως με την εκπαίδευση των μαθητών με ΑΟΠΑ:

1. Γενικό εκπαιδευτικό πλαίσιο για τα ειδικά σχολεία φοίτησης παιδιών με σοβαρή νοητική αναπηρία (Υπουργείο Παιδείας και Έρευνας Διάταγμα υπ' αριθ. 4928/08.09.2005).
2. Αναγνώριση της τυφλοκώφωσης ως διακριτή αναπηρία (Νόμος 448/2006 από τον Δεκέμβριο του 2006).
3. Κανονισμός για την έγκαιρη παρέμβαση (Παρέμβαση 3071 από τον Ιανουάριο του 2013).

3.1.3 Αγγλία: πολιτικές

Η Αγγλία (Ηνωμένο Βασίλειο) κύρωσε τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες το 2009. Ωστόσο, μία πρόσφατη έκθεση της Επιτροπής δείχνει

ότι η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου απαιτείται να εργαστεί περισσότερο για να διασφαλίσει ότι τα άτομα με αναπηρίες έχουν ίσα δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένης και της πρόσβασης στην εκπαίδευση.

Η Αγγλία έχει μια ιστορία στη νομοθεσία σχετικά με την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρίες και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Διαφορετικές κυβερνήσεις τα τελευταία 30 χρόνια έχουν προτείνει διαφορετικές διατάξεις με επιπτώσεις στην εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρίες και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Στη συνέχεια παρατίθενται ορισμένα ιστορικά ορόσημα σχετικών εγγράφων:

1. 1978 Έκθεση Warnock: εισήγαγε τον όρο «Ειδική Εκπαιδευτική Ανάγκη» (“Special Educational Need”) και μια θετική προσέγγιση· μετακίνηση από τον διαχωρισμό στην ένταξη.
2. 1981 Νόμος περί Εκπαίδευσης (Education Act): εισήγαγε τη δήλωση της Ειδικής Εκπαιδευτικής Ανάγκης.
3. 1993 & 1996 Νόμοι περί Εκπαίδευσης (Education Acts): παρείχε οδηγίες αναγνώρισης και αξιολόγησης και εισήγαγε επιτροπές με θεσμικό χαρακτήρα για την αξιολόγηση ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών.
4. 1994 Κώδικας Πρακτικής Ειδικών Εκπαιδευτικών Αναγκών (SEN Code of Practice): εισήγαγε 8 κατηγορίες Ειδικών Εκπαιδευτικών Αναγκών, Εξατομικευμένα Εκπαιδευτικά Προγράμματα και Συντονιστή Ειδικών Εκπαιδευτικών Αναγκών.
5. 1997 Excellence for all Children: αντιμετώπιση των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών: η κυβέρνηση υποστηρίζει τη Διακήρυξη της Σαλαμάνκα για την Ειδική Αγωγή (1994).
6. 2000 Curriculum: ορίζει τρεις βασικές αρχές, δηλαδή καθορισμό κατάλληλων μαθησιακών προκλήσεων, ανταπόκριση στις διαφορετικές μαθησιακές ανάγκες των ατόμων, εξάλειψη δυνητικών φραγμών μάθησης και αξιολόγησης ατόμων/ομάδων μαθητών.
7. Νόμος περί Διακρίσεων και Ειδικών Εκπαιδευτικών Αναγκών 2001 (Special Educational Needs and Disability Discrimination Act (SENDA): επεκτείνει τον Νόμο περί Διακρίσεων (Disability Discrimination Act) (1995) στην εκπαίδευση κάνοντας τη διάκριση κατά των μαθητών με αναπηρία παράνομη· ορίζει

καθήκων των σχολείων να προσδιορίζουν «λογικά βήματα» για την αποφυγή διακρίσεων και να κάνουν «λογικές προσαρμογές» στις υπηρεσίες.

8. 2001 Κώδικας Πρακτικής Ειδικών Εκπαιδευτικών Αναγκών (SEN Code of Practice): εισάγει το School Action και School Action Plus για τα παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.
9. 2004 Removing Barriers to Achievement: Η Κυβερνητική στρατηγική για την Ειδική Αγωγή: ορίζει τέσσερις περιοχές παρέμβασης: την έγκαιρη παρέμβαση, την εξάλειψη φραγμών στη μάθηση, την αύξηση των προσδοκιών και των επιτευγμάτων και την πρόοδο μέσω εταιρικών σχέσεων.

Σε ό,τι αφορά το τρέχον πολιτικό πλαίσιο, όλα τα σχολεία στην Αγγλία έχουν νομικά καθήκοντα απέναντι στα παιδιά με αναπηρίες και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες σύμφωνα με τον Κώδικα Πρακτικής Ειδικών Εκπαιδευτικών Αναγκών 2015 (SEN Code of Practice) που καλύπτει ένα εύρος ηλικιών από 0-25 ετών. Το τρέχον πολιτικό πλαίσιο αντικαθιστά τις Διακηρύξεις Ειδικών Εκπαιδευτικών Αναγκών με τα σχέδια Εκπαίδευσης, Υγείας και Φροντίδας, παρέχει οδηγίες για τη διασφάλιση συνεργασίας μεταξύ Υγείας, Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Φροντίδας, δίνει έμφαση στη συμμετοχή των παιδιών και των νέων στη λήψη αποφάσεων και λαμβάνει υπόψη τον Νόμο περί Παιδιών και Οικογενειών 2014 (Children and Families Act) που δίνει έμφαση σε κοινές υπηρεσίες για την Εκπαίδευση, την Υγεία και την Κοινωνική Φροντίδα και τη συμμετοχή.

Σχετικά με τα άτομα με ΑΟΠΑ στο παρελθόν έχουν πραγματοποιηθεί τα παρακάτω:

1. Τμήμα Υγείας (Department of Health) (1997). Think Dual Sensory. Λονδίνο: Τμήμα Υγείας: οδηγίες καλών πρακτικών για ηλικιωμένους με διπλή αισθητηριακή απώλεια.
2. Τμήμα Υγείας (Department of Health) (2001 και επικαιροποίηση το 2009). Εγκύκλιος Τοπικής Αρχής (Local Authority Circular (LAC): Κοινωνική Φροντίδα για Τυφλοκωφούς Μαθητές και Ενήλικες. Λονδίνο: Τμήμα Υγείας: οδηγίες αξιολόγησης και κατάλληλης υποστήριξης από τοπικές αρχές.

Οι πιο σημαντικές τρέχουσες σχετικές πολιτικές είναι οι ακόλουθες:

1. Πολιτική καθοδήγηση για τη Φροντίδα και Υποστήριξη για Τυφλοκωφά παιδιά και ενήλικες 2014 (Care and Support for Deafblind children and adults policy guidance), που δημοσιεύτηκε από το Τμήμα Υγείας: αυτή η καθοδήγηση

λαμβάνει υπόψη τον Νόμο περί Φροντίδας (Care Act 2014) και επιβάλλει στις Τοπικές Αρχές το καθήκον να επικοινωνούν και να διατηρούν ένα αρχείο των ατόμων με τυφλοκώφωση, να διασφαλίζουν ότι η αξιολόγηση των αναγκών γίνεται από εκπαιδευμένους ειδικούς και να παρέχουν κατάλληλες υπηρεσίες και εξατομικευμένη υποστήριξη όπου αυτό είναι απαραίτητο.

3.1.4 Κύπρος: πολιτικές

Η Κύπρος κύρωσε τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (Convention on the Rights of Persons with Disabilities , CRPD) το 2011 (8(III)/2011). Επιπλέον, έχει θεσπίσει τους παρακάτω νόμους σε σχέση με τα άτομα με αναπηρίες:

1. Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ή/και αναπηρίες (113(I)/1999).
2. Δικαιώματα και παροχές για τα άτομα με αναπηρίες που συμπεριλαμβάνουν την έγκαιρη διάγνωση, την ειδική υποστήριξη και την προσβασιμότητα στην εκπαίδευση (127(I)/2000).
3. Απασχόληση των ατόμων με αναπηρίες στον δημόσιο τομέα (127(I)/2000).
4. Μηχανισμοί για την έγκαιρη ανίχνευση παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ή/και αναπηρίες (185(I)/2001).
5. Κανονισμοί για την αγωγή και εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ή/και αναπηρίες (186 (I)/2001).

Επίσης το Τμήμα Κοινωνικής Ενσωμάτωσης των Ατόμων με Αναπηρίες/Υπηρεσίες και Κοινωνικά Οφέλη είναι υπεύθυνο για πολλά συστήματα που υποστηρίζουν τα άτομα με αναπηρίες και επιτρέπουν την πρόσβασή τους στην εκπαίδευση και στην κοινωνία.

Σύνοψη αποτελεσμάτων για τις πολιτικές

Οι πολιτικές που καταγράφηκαν μπορούν να διακριθούν σε δύο ευρείες κατηγορίες:

- α) Γενικές πολιτικές που αφορούν όλα τα άτομα με αναπηρίες και το δικαίωμά τους για ένταξη στην εκπαίδευση και στην κοινωνία.
- β) Πολιτικές στοχευμένες για τα άτομα με πολλαπλές αναπηρίες συμπεριλαμβανομένων και των ατόμων με ΑΟΠΑ.

Είναι σαφές ότι και στις τέσσερις χώρες οι κυβερνήσεις έχουν αυξημένη ευαισθητοποίηση και επιθυμία να υποστηρίξουν τα άτομα με αναπηρίες συμπεριλαμβανομένων και των ατόμων με ΑΟΠΑ. Και οι τέσσερις χώρες έχουν υπογράψει και κυρώσει τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες που αποτελεί μια διεθνή συμφωνία για την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρίες και έχουν εισάγει εκτενή σχετική νομοθεσία. Σε όλες τις συμμετέχουσες χώρες εκτός από την Κύπρο υπάρχουν ορισμένες νομοθετικές ρυθμίσεις για τα άτομα με πολλαπλές αναπηρίες συμπεριλαμβανομένων και των ατόμων με ΑΟΠΑ. Επιπλέον, φαίνεται να υπάρχει ένα κενό σε συγκεκριμένες πολιτικές που αφορούν στην εκπαίδευση και στην προετοιμασία των επαγγελματιών που εργάζονται με μαθητές με ΑΟΠΑ και στο ρόλο των ειδικών σχολείων μέσα στο πλαίσιο ενός ενταξιακού εκπαιδευτικού συστήματος.

3.1.6 Ελλάδα: πρακτικές

Στην Ελλάδα, οι πρακτικές επικεντρώνονται στην εργασία δύο εκπαιδευτικών πλαισίων, την Αμυμώνη και το Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Τυφλοκωφών (βλ. βινιέτες 1 και 2). Και τα δύο εκπαιδευτικά πλαίσια χρησιμοποιούν συγκεκριμένες στρατηγικές όταν εργάζονται με μαθητές με ΑΟΠΑ, όπως:

1. Εξατομικευμένο Πρόγραμμα Εκπαίδευσης (ΕΠΕ).
2. Διεπιστημονική ομάδα.
3. Επιλογή κατάλληλης μεθόδου επικοινωνίας.
4. Πολυαισθητηριακή μάθηση.
5. Προσαρμογές στο περιβάλλον μάθησης.
6. Άτυπη αξιολόγηση.
7. Προώθηση της κοινωνικής και συναισθηματικής ανάπτυξης με ομαδικές δραστηριότητες.
8. Εξωσχολικές δραστηριότητες.
9. Υπηρεσίες από φροντιστές (ΑΜΥΜΩΝΗ).
10. Παρατήρηση της συμπεριφοράς ανταπόκρισης και καλλιέργεια εκφραστικής και δεκτικής επικοινωνίας.
11. Απτικές νύξεις/ αντικείμενα αναφοράς.
12. Σχεδιασμός εξατομικευμένου συστήματος επικοινωνίας,
13. Χρήση άλλων αισθήσεων (γεύση και όσφρηση).

Τα προγράμματα των εκπαιδευτικών πλαισίων αφορούν στους παρακάτω τομείς:
α. χωρική και χρονική γνώση, β. κινητικότητα και προσανατολισμό, γ. ανάπτυξη δεξιοτήτων καθημερινής διαβίωσης, δ. ανάπτυξη δεξιοτήτων μέσω πολυαισθητηριακών ερεθισμάτων, ε. οπτική διέγερση και εκπαίδευση, στ. κοινωνικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες, ζ. μουσικοθεραπεία, η. φυσικοθεραπεία, θ. φυσική αγωγή, ι. εργοθεραπεία, ια. υπηρεσίες για μαθητές (συμβουλευτική), ιβ. υπηρεσίες για οικογένειες (συμβουλευτική, κοινωνική βοήθεια, ψυχολογική υποστήριξη), και ιγ. έγκαιρη παρέμβαση για μαθητές με ΑΟΠΑ και τις οικογένειές τους.

Για την παρατήρηση των αναπτυξιακών βημάτων έχουν αναπτυχθεί και χρησιμοποιούνται στα εκπαιδευτικά πλαίσια τα παρακάτω εξειδικευμένα αναλυτικά προγράμματα:

1. Οδηγός Εκπαιδευτικών σε θέματα Τυφλοκώφωσης και Προτεινόμενο Αναλυτικό Πρόγραμμα για την Ανάπτυξη της Επικοινωνίας. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2004).
2. Εργαλείο παρατήρησης βασισμένο στο εργαλείο του Προγράμματος Έγκαιρης Παρέμβασης από το Blindeninstitut, Μόναχο. Αμυμώνη (2010).

Για την εκπαίδευση των επαγγελματιών και το σχεδιασμό και δημιουργία αντίστοιχου υλικού εντοπίστηκαν οι εξής πρωτοβουλίες:

1. Σεμινάριο για την ενίσχυση της ένταξης: «Τυφλοκώφωση. Εκπαιδευτικό Σεμινάριο με τίτλο: Ενισχύοντας τις συνθήκες εκπαιδευτικής ένταξης των παιδιών με πολλαπλές αναπηρίες (Ζέζα, 2004).
2. Online οδηγός διαφοροποίησης και σεμινάρια που προσφέρονται στους εκπαιδευτικούς: Οδηγός διαφοροποιημένων στρατηγικών, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, (2015).
3. Στην ΑΜΥΜΩΝΗ, διοργανώνονται εργαστήρια επιμόρφωσης του προσωπικού που εργάζεται με μαθητές με ΑΟΠΑ τουλάχιστον μία φορά το χρόνο με θέματα που περιλαμβάνουν την κινητικότητα και τον προσανατολισμό και δραστηριότητες προσομοίωσης σχετικά με τις δεξιότητες καθημερινής διαβίωσης των μαθητών με προβλήματα όρασης.

3.1.7 Ρουμανία: πρακτικές

Στη Ρουμανία η Σχολή Τυφλών στην πόλη Cluj-Napoca παρέχει εκπαίδευση σε μαθητές με ΑΟΠΑ με έμφαση σε εξατομικευμένα προγράμματα, σε παρεμβάσεις και σε προσαρμοσμένο αναλυτικό πρόγραμμα (βλ. βινιέτα 3). Μερικά από τα εξειδικευμένα προγράμματα που παρέχονται είναι:

1. Ψυχολογική αξιολόγηση, διάγνωση, συμβουλευτική, σχολικός και επαγγελματικός προσανατολισμός.
2. Προσανατολισμός και κινητικότητα.
3. Οπτική διέγερση και εκπαίδευση.
4. Πολυαισθητηριακή αξιολόγηση και διέγερση.
5. Spoezelen – Πολυαισθητηριακή Αίθουσα.
6. Θεραπείες αποκατάστασης.
7. Φυσικοθεραπεία.
8. Λογοθεραπεία.
9. Ολοκληρωμένη Εκπαιδευτική Θεραπεία.
10. Ανάπτυξη Δεξιοτήτων Καθημερινής Διαβίωσης.
11. Ανάπτυξη Προεπαγγελματικών Δεξιοτήτων.
12. Σκύλοι Θεραπευτικής Επαφής (ΣΘΕ).

Επιπλέον, το σχολείο εμπλέκεται σε προγράμματα που ενισχύουν την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων των μαθητών με πολλαπλές αναπηρίες, όπως το Πρόγραμμα Leonardo da Vinci.

Στη Ρουμανία σχετικές υπηρεσίες και υποστήριξη παρέχονται (μερικές φορές σε συνεργασία με το σχολείο και εξωτερικούς συνεργάτες) από διάφορους οργανισμούς:

1. Sense International Romania: επικεντρώνεται σε προγράμματα υποστήριξης, ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης για τα άτομα με ΑΟΠΑ, σε προγράμματα αύξησης του πληθυσμού των ατόμων που έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση και σε προγράμματα εκπαίδευσης δεξιοτήτων και υποστήριξης εκπαιδευτικών Ειδικής Αγωγής.
2. Κέντρο Εκπαιδευτικής Υποστήριξης “Speranța” Timișoara: οι υπηρεσίες που

- προσφέρει απευθύνονται σε εκπαιδευτικούς και επικεντρώνονται στην προώθηση της έγκαιρης παρέμβασης και της ενταξιακής εκπαίδευσης σε νηπιαγωγεία και σχολεία.
3. Κέντρο “CRISTAL”: παρέχει έγκαιρη παρέμβαση για μαθητές από 0-3 ετών, εξειδικευμένες θεραπείες για μαθητές με αισθητηριακές, κινητικές αναπηρίες και μαθητές στο φάσμα του αυτισμού καθώς και εξατομικευμένες παρεμβάσεις.
  4. Light into Europe: παρέχει υποστηρικτικές εκπαιδευτικές υπηρεσίες σε σχολεία στα οποία φοιτούν μαθητές με αισθητηριακές αναπηρίες και σε οικογένειες, προωθεί την πρόσβαση στην πληροφορία, σχετικό εξοπλισμό και την αλλαγή στάσεων, ενθαρρύνει την καλύτερη εκπαίδευση και την απασχόληση των ατόμων με αισθητηριακές αναπηρίες.
  5. Ένωση Ατόμων με Τυφλοκώφωση: Μη κυβερνητική οργάνωση (ΜΚΟ) που προωθεί τα δικαιώματα των ατόμων με τυφλοκώφωση.
  6. Ένωση “The Only Sense”: Μη κυβερνητική οργάνωση (ΜΚΟ) που υποστηρίζει τους γονείς παιδιών με τυφλοκώφωση.
  7. Κέντρο Υποστήριξης για παιδιά με ΑΟΠΑ (Τμήμα Ειδικής Ψυχοπαιδαγωγικής, Σχολή Ψυχολογίας και Επιστημών της Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Babes Bolyai): προγράμματα ψυχο-παιδαγωγικής αξιολόγησης, συμβουλευτική και υλικοί πόροι για την εργασία με άτομα με ΑΟΠΑ.

Μερικοί από τους προαναφερθέντες οργανισμούς παρέχουν εκπαίδευση στους εκπαιδευτικούς. Επίσης, το Σχολείο Τυφλών Perkins έχει αναπτύξει συνεργατικά προγράμματα που περιλαμβάνουν προγράμματα επιμόρφωσης στους εν ενεργεία εκπαιδευτικούς, καθώς και θερινά προγράμματα (summer schools) αναφορικά με τις αισθητηριακές αναπηρίες, τη διπλή αισθητηριακή αναπηρία, τις συνοδές αναπηρίες, την εκπαίδευση στην ανάπτυξη του αναλυτικού προγράμματος και την υποστήριξη για την ανάπτυξη πόρων.

Επίσης, έχει αναπτυχθεί το παρακάτω εξειδικευμένο αναλυτικό πρόγραμμα για τους μαθητές με πολλαπλές αναπηρίες:

1. Curriculum για τάξεις / ομάδες σε ειδική ή σχολική εκπαίδευση για μαθητές με κώφωση/πολλαπλές αισθητηριακές αναπηρίες.
2. Πλαισιακό Αναλυτικό Πρόγραμμα για την προσχολική ηλικία και μαθητές με

τυφλοκώφωση/πολλαπλές αισθητηριακές αναπηρίες: αυτό το αναλυτικό πρόγραμμα αναφέρεται στην έγκαιρη παρέμβαση. Είναι ένα πλαίσιο έγκαιρης παρέμβασης για μαθητές με πολυαισθητηριακές αναπηρίες συμπεριλαμβανομένης και της τυφλοκώφωσης.

Επίσης, εντοπίστηκαν οι παρακάτω πηγές για εκπαιδευτικούς:

1. Casapu, A., Săndoiu, F., Casapu, M., Marin, M., & Buică-Belciu, O. (2007). *Early intervention in children at risk of developing sensory disabilities. Parents Guide*. Bucharest.
2. Celizic, M., Hathazi, A., Stoilova, E., & Tóth, M. (2017). Building Mutual Framework of Quality Educational Services Offering for Individuals with MDVI and Deafblind in Europe/Euro Asia Region. *Proceedings from the 9th ICEVI European Conference 2-7 July 2017* (pp. 112-116). Bruges, Belgium.

Τέλος, το περιοδικό Sense International Romania δημοσιεύει παραδείγματα καλών πρακτικών, προσεγγίσεων και μεθόδων αξιολόγησης και παρέμβασης, πληροφορίες για διάφορα δρώμενα και άρθρα γονέων.

3.1.8 Αγγλία: Πρακτικές

Στην Αγγλία, οι μαθητές με ΑΟΠΑ φοιτούν συνήθως σε ειδικά σχολεία, τα οποία εξειδικεύονται στην αναπηρία όρασης σε συνδυασμό με άλλες αναπηρίες, όπως το συνεργαζόμενο σχολείο στο παρόν πρόγραμμα, το Whitefield Academy Trust (βλ. βινιέτες 4 και 5). Τα σχολεία αυτά έχουν αναπτύξει τις δικές τους πρακτικές όσον αφορά στην αξιολόγηση, στις εκπαιδευτικές και θεραπευτικές παρεμβάσεις, καθώς και ό,τι αφορά στα συστήματα επικοινωνίας που χρησιμοποιούν. Για παράδειγμα:

1. Αναλυτικό πρόγραμμα για τους μαθητές με πολυαισθητηριακές αναπηρίες έχει αναπτυχθεί από την αντίστοιχη μονάδα του Victoria School στο Birmingham.
2. Πρακτικές εντοπισμού και αξιολόγησης των μαθητών με αισθητηριακές και πολυαισθητηριακές αναπηρίες αναπτύχθηκαν από το Castle Hill School στο Huddersfield.
3. Το αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου Whitefield School είναι ένα προσαρμοσμένο εξατομικευμένο πρόγραμμα σπουδών, ώστε όλοι οι μαθητές να επωφεληθούν από την εξατομικευμένη μάθηση σε σχέση με το Εθνικό Αναλυτικό Πρόγραμμα. Βασίζεται στην αλληλεπίδραση με αντικείμενα και πρόσωπα και περιλαμβάνει προσβάσιμες δραστηριότητες λαμβάνοντας υπόψη

τις αισθητηριακές και φυσικές ανάγκες του κάθε μαθητή. Το αναλυτικό αυτό πρόγραμμα έχει ως στόχο την ανάπτυξη ικανοτήτων σχετικών με την απτική διερεύνηση, τη συλλογή πληροφοριών, την επικοινωνία, την αλληλεπίδραση με το περιβάλλον καθώς και με τον κινητικό έλεγχο.

Σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση και την επιμόρφωση των επαγγελματιών εντοπίστηκαν τα παρακάτω προγράμματα:

1. Η ακαδημία Whitefield Academy Trust υλοποίησε ένα πρόγραμμα επιμόρφωσης επιπέδου 7 των εκπαιδευτικών που εργάζονται με μαθητές με πολλαπλές αναπηρίες, περιλαμβάνοντας και αυτούς με ΑΟΠΑ ή με πολυαισθητηριακή αναπηρία. Το πρόγραμμα εγκρίθηκε από το Kingston University London αλλά σταμάτησε τον Ιούλιο του 2015.
2. Η σχολή εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου του Birmingham (School of Education at the University of Birmingham) παρέχει εξ αποστάσεως μεταπτυχιακό πρόγραμμα σχετικό με την εκπαίδευση των μαθητών με πολυαισθητηριακή αναπηρία (τυφλοκώφωση).

Έχουν επίσης αναπτυχθεί τα παρακάτω εργαλεία:

1. Tool for auditing access: Naish, L., Bell, J., & Clunies-Ross, L. (2003). *Exploring Access: How to Audit your School Environment, Focusing on the Needs of Children who have Multiple Disabilities and Visual Impairment*. London: RNIB.
2. Guidance on communication: RNIB - Working with complex needs in the classroom.
3. Evidence for Learning (EfL) – Assessment programme: Το EfL είναι μια εφαρμογή που επιτρέπει στο χρήστη να μεταφορτώσει το δικό του πρόγραμμα σπουδών προτού τεκμηριώσει την πρόοδο μέσω φωτογραφιών / βίντεο, περιγραφών των στόχων του προγράμματος σπουδών και σχολίων του προσωπικού.

Όσον αφορά την ενημέρωση των επαγγελματιών και των γονέων, εντοπίστηκαν τα εξής:

1. Aitken, S., Buultjens, M., Clark, C., Eyre, J., & Pease, L. (2000). *Teaching*

- Children who are Deafblind: Contact, Communication and Learning.* London: Fulton Publishers.
2. Lacey, P., & Ouvry, C. (1998.) *People with Profound and Multiple Learning Disabilities: A Collaborative Approach to meeting Complex Needs.* London: David Fulton Publishers.
  3. McInnes, J. M., & Treffry, J.A. (1982). *Deaf-blind Infants and Children: A Developmental Guide.* University of Toronto Press.
  4. McLinden, M., & McCall, S. (2002). *Learning through touch: Supporting children with visual impairments and additional difficulties.* London: David Fulton Publishers Ltd.
  5. Miller, O., & Hodges, L. (2005). Deafblindness. In A. Lewis & B. Norwich (Eds.) *Special Teaching for Special Children? Pedagogies for Inclusion.* Maidenhead: Open University.
  6. Nind, M., & Hewett, D. (2001). *A Practical Guide to Intensive Interaction.* Paperback.bild.
  7. Nind, M., & Hewitt, D. (2005). *Access to Communication.* London: David Fulton.
  8. Pagliano, P. (2012). *The Multisensory Handbook: A guide for children and adults with sensory learning disabilities.* London: David Fulton Publishers.
  9. Ware, J. (2003). *Creating a Responsive Environment for People with Profound and Multiple Learning Difficulties* (2nd ed.). London: David Fulton Publishers.

Τέλος, το επιστημονικό περιοδικό του Sense UK δημοσιεύει άρθρα σχετικά με την επικοινωνία για τον συγκεκριμένο πληθυσμό μαθητών μέσω ποικίλων μεθόδων και διαφορετικών πλαισίων. Οι οργανισμοί Sense UK, Deafblind UK και Royal National Institute for the Blind (RNIB) έχουν στόχο την υποστήριξη ατόμων με πολλαπλές αισθητηριακές και επικοινωνιακές ανάγκες συμπεριλαμβάνοντας και τις ανάγκες που αφορούν στον τομέα της εκπαίδευσης και της απασχόλησης.

3.1.9 Κύπρος: Πρακτικές

Το σχολείο «Άγιος Βαρνάβας» στη Λευκωσία το οποίο συμμετέχει στο παρόν πρόγραμμα (βλ. βινιέτα 6) είναι ένα κέντρο που παρέχει ποικιλία υπηρεσιών:

1. Ειδική εκπαίδευση μαθητών με αναπηρία όρασης (ΑΟ).
2. Υποστηρικτικές τεχνολογίες για μαθητές με αναπηρία όρασης οι οποίοι φοιτούν

σε σχολεία γενικής αγωγής.

3. Υποστηρικτικές υπηρεσίες για μαθητές και φοιτητές με αναπηρία όρασης οι οποίοι φοιτούν σε σχολεία Δευτεροβάθμιας και Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στην Κύπρο.
4. Περιβαλλοντικές προσαρμογές.
5. Προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης για ενήλικες.
6. Προγράμματα κατάρτισης για ενήλικες που στοχεύουν στην ενίσχυση της δημιουργικότητας, των δεξιοτήτων και της αυτο-ανάπτυξης.
7. Απογευματινά προγράμματα διαφόρων θεμάτων για μαθητές που φοιτούν σε γενικά σχολεία.
8. Τμήμα Εκπαίδευσης Τηλεφωνητών.
9. Εκπαίδευση αναφορικά με τη χρήση της τεχνολογίας.
10. Πρόγραμμα Έγκαιρης Παρέμβασης για μαθητές με αναπηρία όρασης και τις οικογένειές τους.
11. Σχολές γονέων.
12. Υπηρεσίες παραγωγής και μεταγραφής υλικού (Recording and transcription services).
13. Μια μονάδα για μαθητές με ΑΟΠΑ.
14. Πρόγραμμα εκπαίδευσης μαθητών με τυφλοκώφωση.
15. Υπηρεσία υποστήριξης για εργαζόμενα άτομα με αναπηρία όρασης.
16. Ψυχολογική υποστήριξη και συμβουλευτική.
17. Συνεργασίες με άλλα ιδρύματα και οργανισμούς.

Τέλος, ο Παγκύπριος Οργανισμός Τυφλών υποστηρίζει τους ενήλικες με αναπηρία όρασης προσφέροντάς τους πρόσβαση σε ψυχαγωγικές και αθλητικές δραστηριότητες, υπηρεσίες αποκατάστασης και ευκαιρίες απασχόλησης.

Σύνοψη αποτελεσμάτων για τις πρακτικές

Τα έξι εκπαιδευτικά πλαίσια –εταίροι που αφορούν στην εκπαίδευση των μαθητών με ΑΟΠΑ παρέχουν εξειδικευμένη εκπαίδευση και άλλες υπηρεσίες χρησιμοποιώντας προσαρμοσμένα ατομικά σχέδια και εξατομικευμένες παρεμβάσεις, προσαρμοσμένα προγράμματα σπουδών, διαφοροποιημένες στρατηγικές και εργαλεία για την αξιολόγηση της επικοινωνίας.

Στην Αγγλία, χρησιμοποιείται το EfL. Είναι μια εφαρμογή που επιτρέπει στο χρήστη να μεταφορτώσει το δικό του πρόγραμμα σπουδών προτού τεκμηριώσει την πρόοδο μέσω φωτογραφιών / βίντεο, περιγραφών των στόχων του προγράμματος σπουδών και σχολίων του προσωπικού. Αυτή η καινοτόμος στρατηγική αξίζει να εξεταστεί περαιτέρω.

Αναδεικνύεται η ανάγκη για ανάπτυξη προγραμμάτων επιμόρφωσης των επαγγελματιών κυρίως στην Ελλάδα, Αγγλία και Κύπρο.

Ποικίλοι οργανισμοί στη Ρουμανία και στην Αγγλία παρέχουν σχετικές υπηρεσίες και υποστήριξη στα άτομα με ΑΟΠΑ.

3.1.11 Η έρευνα στην Ελλάδα

Συνολικά, εντοπίστηκαν 10 σχετικές μελέτες (βλ. Πίνακα 1), οι οποίες περιγράφονται παρακάτω:

- Τρεις εμπειρικές μελέτες σχετικές με την αναπηρία όρασης, με τις πολλαπλές αναπηρίες ή την αναπηρία όρασης και τις πολλαπλές αναπηρίες, μία αφορούσε στην ικανοποίηση των γονέων και δύο επικεντρώθηκαν στη συλλογή δεδομένων από τους μαθητές.
- Επτά εμπειρικές μελέτες αναφορικά με την αναπηρία όρασης, την κώφωση/βαρηκοΐα ή την τυφλοκώφωση. Και οι επτά αφορούσαν σε εκπαιδευτικές παρεμβάσεις ή προγράμματα.

Πίνακας 1 Η έρευνα στην Ελλάδα

<u>Πλήρης Αναφορά</u>	<u>Τύπος έρευνας</u>
Argyropoulos, V., & Thymakis, P. (2014). Multiple Disabilities and Visual Impairment: An Action Research Project. <i>Journal of Visual Impairment & Blindness</i> , 108(3), 163-167.	Εμπειρική μελέτη
Argyropoulos, V., & Papazafiri, M. (2017). Investigating tactile exploratory procedures of students with multiple disabilities and visual impairment: current trends in education. <i>Proceedings of 10th annual International Conference of Education, Research and Innovation</i> , 16-18 November 2017 (pp. 2023-2029). Seville, Spain: IATED Academy.	Εμπειρική μελέτη

- Argyropoulos, V., Nikolarazi, M., & Papazafiri, M. (2018). Disaster Education and children with visual impairment. *Proceedings of the 20th International Conference on Advanced Pedagogical Sciences and Educational Policies, 29-30 January* (pp. 2134-2137). Sydney, Australia. Εμπειρική μελέτη
- Ζέζα, Μ. (2007). Προσεγγίσεις για την αντίληψη της έννοιας του χρόνου από μαθητές με τυφλοκώφωση. *Θέματα Ειδικής Αγωγής, 38*, 193-201.
- Neofotistou, K., Foriadiou, E., Kontaxakis, E., Giagazoglou, P., Tsimaras, V., & Sidiropoulou, M. (2014). Parental satisfaction with early intervention services for children with visual impairments and multiple disabilities in Greece. *Journal of Physical Education and Sport, 14*(1), 60–65. Εμπειρική μελέτη
- Ορφανός, Π. (2006). *Πρόγραμμα εκπαιδευτικής παρέμβασης για την ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων σε τυφλοκωπά παιδιά σχολικής ηλικίας*. (Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών). Διαθέσιμο από τη βάση δεδομένων του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης (Κωδ. 15490). Εμπειρική μελέτη
- Zeza M., & Stavrou P.D. (2010). Research program in the field of deafblindness: the framework of the cognitive and communicative profile of deaf-blind students and the application of educational plan of intervention. *28th International Association of Logopedics and Phoniatrics (IALP) World Congress: "Where the sciences of communication meet the art of culture, 22- 26 August* (pp. 469-473). Athens. Εμπειρική μελέτη
- Zeza M., & Stavrou P.D. (2015) Program of Educational Intervention for Deaf-Blind Students. In Y. Tan, Y. Shi, F. Buarque, A. Gelbukh, S. Das & A. Engelbrecht (Eds) *Advances in Swarm and Computational Intelligence. ICSI 2015. Lecture Notes in Computer Science* (p. 9142). Springer, Cham. Εμπειρική μελέτη
- Zeza, M., & Stavrou, P. D. (2015). Intervention program in Deaf-Blind Students. An educational plan for body schema awareness. In G. Kouroupetroglou (Ed.) *Enabling Access for Persons with Visual*

Impairment, Proceedings of the International Conference ICEAPVI-2015, Athens, Greece, 12-14 February (pp. 228-231). Ανάκτηση από <http://access.uoa.gr/ICEAPVI-2015/proceedings.html>

Zeza, M., & Stavrou, P. D. (2016). Perceiving the concept of time through the use of tactile time sequence cards: an educational plan of intervention for deafblind students. *8th International Conference on Education and New Learning Technologies, 4-6 July 2016* (pp. 2340-1117). Barcelona, Spain. Ανάκτηση από <https://library.iated.org/publications/EDULEARN16> Εμπειρική μελέτη

3.1.12 Η έρευνα στη Ρουμανία

Εντοπίστηκαν 19 μελέτες, οι οποίες περιγράφονται παρακάτω (βλ. Πίνακα 2):

- Επτά βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις σχετικές με την αναπηρία όρασης/ την αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες/μαθητές με μη-λεκτική επικοινωνία, οι οποίες αφορούσαν σε θέματα όπως οι εκπαιδευτικές και θεραπευτικές παρεμβάσεις (π.χ. δόμηση περιβάλλοντος, συστήματα επαυξητικής και εναλλακτικής επικοινωνίας), υποστηρικτική τεχνολογία, εκτίμηση και αξιολόγηση.
- Επτά εμπειρικές μελέτες στις πολλαπλές αναπηρίες, σχετικά με τα συμβολικά συστήματα ανάπτυξης της επικοινωνίας, συστήματα επαυξητικής και εναλλακτικής επικοινωνίας, εκτίμηση των υπηρεσιών για τα άτομα με πολλαπλές αναπηρίες, παρεμβάσεις σχετικές με την επικοινωνία και την αλληλεπίδραση, καθώς και ανάπτυξη κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων.
- Πέντε εμπειρικές μελέτες σχετικές με την τυφλοκώφωση/ κώφωση-βαρηκοΐα/ αναπηρία όρασης συμπεριλαμβανομένης της αξιολόγησης της επικοινωνίας, τη χρήση της απτικής νοηματικής και την πρόσβαση στον πολιτισμό.

Πίνακας 2 Η έρευνα στη Ρουμανία

<u>Πλήρης Αναφορά</u>	<u>Τύπος έρευνας</u>
Casapu, A., Săndoiu, F., Casapu, M., Marin, M., & Oana Buică-Belciu, O. (2007). <i>Intervenția timpurie la copilul cu risc de deficiențe senzoriale Ghid Pentru Parinti</i> , Bucuresti.	Εμπειρική μελέτη
Cziker, R.E., & Hathazi, A. (2015). Visual disabilities. In A. Rosan, (Ed.).	Βιβλιογραφική

- Special Education – Models of Evaluation and Intervention. Collection of Educational Sciences* (pp. 152-186). Iasi: Polirom (in Romanian). ανασκόπηση
- Cziker, R.E. (2014). *The Analysis of The Quality of Services Provided to People with Multiple Sensorial Disabilities/Multiple Disabilities - Participatory Action, Participatory Research*. Bucuresti: Ed. Mica Valahie (in Romanian). Εμπειρική μελέτη
- Farcas, I. (2009). Particular factors of Tactile Sign Language Communication in Deafblind People. In M. Anca (Ed.) *Modern Special Education Trends in Stimulating Communication Skills, Special Education Studies, Vol. 1*, (pp. 89-97). Cluj-Napoca: Presa Universitara Clujeana (in Romanian). Εμπειρική μελέτη
- Hathazi, A. (2009). The individualization of the assessment process of deafblind children. In M. Anca, (Ed.). *Modern Special Education Trends in Stimulating Communication Skills, Special Education Studies, Vol. 1*, (pp.237-247). Cluj-Napoca, Presa Universitara Clujeana (in Romanian). Εμπειρική μελέτη
- Hathazi, A. (2009). Using symbolic systems for the development of communication of children with multiple disabilities. In M. Anca, (Ed.). *Modern Special Education Trends in Stimulating Communication Skills, Special Education Studies, Vol. 2*, (pp.72-79). Cluj-Napoca: Presa Universitara Clujeana (in Romanian). Εμπειρική μελέτη
- Hathazi, A. (2010). Using AAC systems in the development of symbolical understanding of multiple disabled children. In M. Anca, (Ed.). *Special Education between Praxis and Research, Special Education Studies, Vol. 3*, (pp.192-199). Cluj-Napoca: Presa Universitara Clujeana (in Romanian). Εμπειρική μελέτη
- Hathazi, A. (2012). Communication in the context of multiple disabilities. In A. Hathazi, (Ed.). *Education of People with Multiple Disabilities Collection, Vol. 1*, (pp.1-25). Cluj-Napoca: Presa Universitara Clujeana (in Romanian). Βιβλιογραφική ανασκόπηση
- Hathazi, A. (2014). Developing communication abilities for deafblind children. In *Education of People with Multiple Disabilities Collection, Vol. 2*. Cluj-Napoca: Presa Universitara Clujeana. Εμπειρική μελέτη
- Hathazi, A. (2014). Interaction-based intervention programs in multiple Εμπειρική

disabilities. <i>International Journal of Humanities and Social Science</i> , 12(4), 1-5.	μελέτη
Hathazi, A. (2015). Multiple disabilities. In A. Rosan, (Ed.) <i>Special Education – Models of Evaluation and Intervention. Collection of Educational Sciences</i> (pp. 187-211). Iasi: Polirom (in Romanian).	
Hathazi, A. (2017). Development of social-emotional skills in multiple disabilities. In Romanian Academy, George Baritiu History Institute, Social and Humanities Research Department. <i>Studies and Research in the field of Social Sciences and Humanities</i> , 30, (pp.199-208). Cluj-Napoca: Ed. Limes & Argonaut (in Romanian).	Εμπειρική μελέτη
Hathazi, A. (2015). Multiple disabilities. In A. Rosan, (Ed.) <i>Special Education – Models of Evaluation and Intervention. Collection of Educational Sciences</i> (pp.187-211). Iasi: Polirom (in Romanian).	Βιβλιογραφική ανασκόπηση
Padure, M. (2015). Access Technologies in Specialized and Inclusive Education. In A. Rosan (Ed.). <i>Special Education – Models of Evaluation and Intervention</i> (pp.477-501). <i>Collection of Educational Sciences</i> . Iasi: Polirom. (In Romanian).	Βιβλιογραφική ανασκόπηση
Popovici, D.V., Cozma, R.A., Tutu, A.S., Constantin, D.M., Cotae, P., & Neagoe, S. (2016). <i>Strategies of alternative and augmentative communication for nonverbal children</i> . Bucuresti: Ed. Universitatii din Bucuresti.	Βιβλιογραφική ανασκόπηση
Racu, A., Popovici, D.V., Dani, A., & Crețu, V. (2006). <i>Rehabilitation and Therapeutic Intervention for children with multiple disabilities</i> . Chisinau: Editura Pontos.	Βιβλιογραφική ανασκόπηση
Serban, I. (2016). The role of total communication in the development of vocabulary for the hearing-impaired students. In <i>Education of People with Multiple Disabilities Collection</i> , 3. Cluj-Napoca: Presa Universitara Clujeana.	Εμπειρική μελέτη
Serban, I. (2017). Accessibility through Culture for Visually Impaired and Blind People. Good European Practices in the BaGMIVI Project. In Romanian Academy, George Baritiu History Institute, Social and Humanities Research Department. <i>Studies and Researches in the field of Social Sciences and Humanities</i> , 30 (pp.344-352.). Cluj-Napoca: Ed. Limes & Argonaut.	Εμπειρική μελέτη
Tufar, I. (2014). Particularities of an intervention program on communication used with children with deafblindness or MDVI. In C.	Εμπειρική μελέτη

-
- Bodea Hategan (Ed.) *Therapeutical Approaches on Language. Present Perspectives* (pp.75-81.). Cluj-Napoca: Presa Universitara Clujeana.
- Tufar, I. (2015). Alternative and Augmentative Communication Systems. In A. Rosan, (Ed.). *Special Education – Models of Evaluation and Intervention* (pp.457-476). *Collection of Educational Sciences*. Iasi: Polirom. Βιβλιογραφική ανασκόπηση

---

* 5 πηγές/ βιβλία έχουν μεταφραστεί από άλλη γλώσσα στα Ρουμάνικα, αλλά δεν συμπεριλαμβάνονται στην παρούσα ανασκόπηση.

3.1.13 Η έρευνα στην Αγγλία

Εντοπίστηκαν 21 μελέτες (βλ. Πίνακα 3), οι οποίες περιγράφονται παρακάτω:

- Δώδεκα εμπειρικές μελέτες αναφορικά με την αναπηρία όρασης σε συνδυασμό με συνοδές αναπηρίες, σοβαρές και πολλαπλές δυσκολίες μάθησης (Profound and Multiple Learning Disabilities- PMLD), αναπηρία όρασης και πολλαπλές ανάγκες.
- Επτά εμπειρικές μελέτες σχετικές με την τυφλοκώφωση και αισθητηριακές ανάγκες.
- Δύο βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις σχετικές με τη τυφλοκώφωση και την προκλητική συμπεριφορά καθώς και με τις απτικές μεθόδους για τους μαθητές με αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες.

Πίνακας 3 Η έρευνα στην Αγγλία

<u>Πλήρης Αναφορά</u>	<u>Τύπος έρευνας</u>
Brigg, G., Schuitema, K., & Vorhaus, J. (2016). Children with profound and multiple learning difficulties: laughter, capability and relating to others. <i>Disability & Society</i> , 31(9), 1175-1189.	Εμπειρική μελέτη
Bunning, K., Smith, C., Kennedy, P., & Greenham, C. (2013). Examination of the communication interface between students with severe to profound and multiple intellectual disability and educational staff during structured teaching sessions. <i>Journal of Intellectual Disability Research</i> , 57(1), 39-52.	Εμπειρική μελέτη
Deuce, G. (2002). Sensory Integration Dysfunction in Deafblind Children. <i>DBi Review</i> , 30(2), 8-10.	Εμπειρική μελέτη

Harding, C., Lindsay, G., O'Brien, A., Dipper, L., & Wright, J. (2011). Implementing AAC with children with profound and multiple learning disabilities: a study in rationale underpinning intervention. <i>The Journal of Research in Special Educational Needs</i> , 11(2), 120-129.	Εμπειρική μελέτη
Hewett, D. (2007). Do touch: physical contact and people who have severe, profound and multiple learning difficulties. <i>Support for Learning</i> . 22(3), 116-123.	Εμπειρική μελέτη
Hodges, E. (2004). <i>Learning Styles in Deafblind Children: Perspectives from Practice</i> . University of Birmingham: Unpublished PhD Thesis.	Εμπειρική μελέτη
Kamenopoulou, L. (2005). Challenging behaviour and deafblindness: a critical review of the literature. <i>The SLD Experience</i> , 42(1), 15–22.	Βιβλιογραφική ανασκόπηση
Kamenopoulou, L. (2012). A study on the inclusion of deafblind young people in mainstream schools: key findings and implications for practice. <i>British Journal of Special Education</i> , 39(3), 137-145.	Εμπειρική μελέτη
Levy, G. (2005). Seeing for ourselves: Producing accessible information for people learning difficulties and visual impairments. <i>British Journal of Learning Disabilities</i> , 33(2), 77-82.	Εμπειρική μελέτη
Little, S., & Dutton, G.N. (2014). Some children with multiple disabilities and cerebral visual impairment can engage when enclosed by a 'tent': Is this due to Balint syndrome? <i>British Journal of Visual Impairment</i> , 33(1), 66-73.	Εμπειρική μελέτη
McLinden, M. (1999). Hands On: Haptic Exploratory Strategies in Children Who Are Blind with Multiple Disabilities. <i>The British Journal of Visual Impairment</i> , 17(1), 23-29.	Εμπειρική μελέτη
McLinden, M. (2012). Mediating haptic exploratory strategies in children who have visual impairment and intellectual disabilities. <i>Journal of Intellectual Disability Research</i> , 56(2), 129-139.	Βιβλιογραφική ανασκόπηση
McLinden, M., Douglas, G., Hewett, R., Cobb, R., & Lynch, P. (2017). Facilitating Participation in Education: The Distinctive Role of the Specialist Teacher in Supporting Learners with Vision Impairment in Combination with Severe and Profound and Multiple Learning Difficulties. <i>Journal of Blindness Innovation and Research</i> , 7(2). Ανάκτηση από https://nfb.org/images/nfb/publications/jbir/jbir17/jbir070203.html	Εμπειρική μελέτη
Miller, O.L. (2001). <i>Multisensory Environments: The Use of Interactive Technology in Effective Pedagogy with Learners who Have Severe and</i>	Εμπειρική μελέτη

-
- Complex Forms of Special Educational Needs*. Institute of Education, University of London: PhD Thesis.
- Ockelford, A. (2000). Music in the education of children with Severe or Profound Learning Difficulties: issues in current U.K. provision, a new conceptual framework, and proposals for research. *Psychology of Music*, 28(2), 197-217. Εμπειρική μελέτη
- Ouvry, C. (1998). Making relationships. In P. Lacey, & C. Ouvry (Eds.). *People with Profound and Multiple Learning Disabilities: A Collaborative Approach to meeting Complex Needs*. London: David Fulton Publishers. Εμπειρική μελέτη
- Park, K. (2004). Interactive storytelling: from the Book of Genesis. *British Journal of Special Education*, 31(1), 16-23. Εμπειρική μελέτη
- Sense (2002). *Breaking Out: Opening the Community for Deafblind Children and Young People. A Sense Campaign Report*. London: Sense. Εμπειρική μελέτη
- Sense (2004). *Local Authority Survey Results*. Ανάκτηση από <http://www.sense.org.uk/publications/allpubs/rights/RT03.htm> Εμπειρική μελέτη
- Taylor, K, & Preece, D. (2010). Using Aspects of the TEACCH Structured Teaching Approach with Students with Multiple Disabilities and Visual Impairment: Reflections on Practice. *British Journal of Visual Impairment*, 28(3), 244-259. Εμπειρική μελέτη
- Watson, L., Douglas, G., Hodges, L., McLinden, M., & Hall, N. (2004). Current Conceptions of Literacy. Insights from Work with Children and Older Learners with Sensory Needs. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 4(2), 82-90. Εμπειρική μελέτη

---

*17 πηγές εντοπίστηκαν πριν το 1998, οι οποίες δεν συμπεριλαμβάνονται στην παρούσα ανασκόπηση.

3.1.14 Η έρευνα στην Κύπρο

Τρεις εμπειρικές μελέτες εντοπίστηκαν (βλ. Πίνακα 4):

- Έρευνα που αφορά σε πρόγραμμα ένταξης μαθητών με αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες σε σχολείο γενικής αγωγής.
- Μελέτη συλλογής ποιοτικών δεδομένων σχετικά με τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες.

- Μελέτη σχετική με την επαυξητική και εναλλακτική επικοινωνία στην Κύπρο.

Πίνακας 4 Η έρευνα στην Κύπρο

<u>Πλήρης Αναφορά</u>	<u>Τύπος έρευνας</u>
Papageorgiou, D., Andreou, Y., & Soulis, S. (2008). The evaluation of a ten-week programme in Cyprus to integrate children with multiple disabilities and visual impairments into a mainstream primary school. <i>Support for Learning</i> , 23(1), 19-25.	Εμπειρική μελέτη
Kyriakou, M., Prónay, B., & Hathazi, A. (2015). <i>Report of the mapping exercise carried out by the commission of persons with visual impairment and additional disabilities. Working period 2011 – 2015</i> . European Blind Union Internal document. Available at: https://zapdoc.tips/authors-maria-kyriacou-coordinator-beata-pronay-andrea-hatha.html	Εμπειρική μελέτη
Pampoulou, E., Theodorou, E., & Petinou, K. (2018). The use of augmentative and alternative communication in Cyprus: Findings from a preliminary survey. <i>Child Language Teaching and Therapy</i> , 34(1), 5–21.	Εμπειρική μελέτη

Σύνοψη ερευνητικών αποτελεσμάτων

Συνολικά, εντοπίστηκαν 53 μελέτες στις 4 χώρες που συμμετέχουν στο πρόγραμμα, εκ των οποίων οι 9 ήταν βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις και οι 44 εμπειρικές μελέτες. Από τις μελέτες αυτές οι 25 ήταν επικεντρωμένες στις πολλαπλές αναπηρίες/ στην αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες/ σοβαρές και πολλαπλές δυσκολίες μάθησης (profound and multiple learning disabilities- PMLD). Οι 19 μελέτες ήταν επικεντρωμένες στις αισθητηριακές αναπηρίες (τυφλοκώφωση/ αναπηρία όρασης/ κώφωση-βαρηκοΐα). Σημαντικά ευρήματα είναι ότι:

- Καμία μελέτη βιβλιογραφικής ανασκόπησης δεν έχει δημοσιευτεί στην Ελλάδα και στην Κύπρο.
- Οι περισσότερες μελέτες αναφορικά με βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις εντοπίστηκαν στην Ρουμανία.
- Στις σχετικές μελέτες με την αναπηρία όρασης και τις πολλαπλές αναπηρίες, χρησιμοποιούνται διάφοροι όροι που προσπαθούν να προσεγγίσουν αυτόν το

πληθυσμό ατόμων. Αναδεικνύεται η ανάγκη αποσαφήνισης του όρου και του τι σημαίνει.

- Αναδεικνύεται η ανάγκη διεξαγωγής περισσότερων μελετών σχετικών με την αναπηρία όρασης και τις πολλαπλές αναπηρίες σε όλες τις χώρες, εμπειρικές μελέτες αλλά και βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις.

3.2. Ευρήματα των μελετών περίπτωσης (Case studies)

3.2.1 Συνεντεύξεις με το εκπαιδευτικό προσωπικό

3.2.1.1 Οι ανάγκες των μαθητών με αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες αναφορικά με την επικοινωνία

Σύμφωνα με όλα τα πλαίσια εκπαίδευσης:

1. **Κάθε άτομο είναι μοναδικό:** η ανάγκη να το γνωρίζουν και να το αποδέχονται. Οι εξατομικευμένες ανάγκες του κάθε ατόμου εξαρτώνται από το αν επικοινωνεί λεκτικά ή όχι και το είδος των δυσκολιών μάθησης που μπορεί να έχει.
2. **Έκφραση:** η ανάγκη των μαθητών να εκφράσουν τις ανάγκες τους (βιολογικές, συναισθηματικές και δευτερεύουσες) καθώς και τις σκέψεις, τις προτιμήσεις και τις επιλογές τους.
3. **Αλληλεπίδραση με άλλους:** η ανάγκη ανάπτυξης κατάλληλης μεθόδου επικοινωνίας (λεκτικής και/ή μη λεκτικής, η οποία μπορεί να περιλαμβάνει: ανάπτυξη βασικού λεξιλογίου, απλή γλώσσα με συστήματα επαυξητικής και εναλλακτικής επικοινωνίας, απτικής νοηματικής, της μεθόδου turn taking, συμμετοχή στις δραστηριότητες της τάξης). Επίσης επισημάνθηκε ότι, οι μαθητές με αναπηρία όρασης χρειάζονται περισσότερη υποστήριξη αναφορικά με τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες. Χρειάζονται να χρησιμοποιούν τη φωνή τους περισσότερο σε σύγκριση με άλλους μαθητές, και χρειάζονται περισσότερο χρόνο να αντιληφθούν τις πληροφορίες που δέχονται.
4. **Κατανόηση του περιβάλλοντος:** η ανάγκη για φυσική επαφή και κατανόηση του περιβάλλοντος και του κόσμου μέσω άλλων αισθήσεων.

5. **Κοινωνική αλληλεπίδραση:** η ανάγκη για ευκαιρίες κοινωνικοποίησης.
6. **Άλλες ανάγκες/ χαρακτηριστικά εκπαιδευτικών πλαισίων:** ερεθίσματα, δραστηριότητες, προσαρμογές του περιβάλλοντος, προσωπικό με αποδοχή, ευαισθησία και κατανόηση των εξατομικευμένων αναγκών των μαθητών.

3.2.1.2 Στρατηγικές αξιολόγησης της επικοινωνίας

Δύο εκπαιδευτικά πλαίσια επεσήμαναν ότι δεν υπάρχει επίσημη στρατηγική αξιολόγησης της επικοινωνίας. Για αυτό το λόγο χρησιμοποιούν ανεπίσημες στρατηγικές αξιολόγησης της επικοινωνίας, ως αποτέλεσμα της οποίας προτείνεται μια μέθοδος επικοινωνίας ως μέρος του εξατομικευμένου προγράμματος παρέμβασης για το μαθητή.

Κοινές στρατηγικές σε όλα τα εκπαιδευτικά πλαίσια:

1. Εκτίμηση της ανταπόκρισης σε απλές οδηγίες, ερωτήσεις και διάφορα ερεθίσματα.
2. Μέθοδοι εναλλακτικής επικοινωνίας.
3. Άμεση και έμμεση παρατήρηση, η οποία μπορεί να κυμαίνεται από άτυπη παρατήρηση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης ή παρατήρηση των δομημένων δραστηριοτήτων σύμφωνα με τους στόχους του αναλυτικού προγράμματος.
4. Παροχή πληροφοριών για το περιβάλλον τους.
5. Εμπλοκή της οικογένειας.
6. Λογοθεραπεία.
7. Απτικές, κινητικές και πολυαισθητηριακές δραστηριότητες (π.χ. πολυαισθητηριακά δωμάτια, λογισμικά αλληλεπίδρασης, μουσικά όργανα κ.α.).
8. Αφήγηση ιστοριών, δραματοποίηση, χρήση εικόνων για δημιουργία προτάσεων, πικτογράμματα.
9. Μη λεκτική επικοινωνία και παραλεκτικά στοιχεία επικοινωνίας, ολική επικοινωνία.
10. Εντατική αλληλεπίδραση, διαδραστικές στρατηγικές και διαδραστικές συμπεριφορές.
11. Προτροπές και ρουτίνες: χρήση συγκεκριμένων ήχων και μυρωδιών για συγκεκριμένες δραστηριότητες. Αντικείμενα αναφοράς και επανάληψη.

Όλα τα συμμετέχοντα εκπαιδευτικά πλαίσια επεσήμαναν τις παρακάτω σημαντικές προϋποθέσεις:

1. Συνέπεια στις στρατηγικές και επίσης ευελιξία όταν είναι αναγκαία. «Δοκιμή και πλάνη».
2. Συνεργασία μεταξύ επαγγελματιών για τη διαμόρφωση κοινών στρατηγικών και κουλτούρας στο εκπαιδευτικό πλαίσιο.
3. Παροχή πολλών και πολυαισθητηριακών ερεθισμάτων.
4. Συνεργασία με τις οικογένειες των μαθητών.
5. Έμφαση στις ανάγκες κάθε μαθητή ξεχωριστά.

Οι στρατηγικές που εντοπίστηκαν σε κάθε εκπαιδευτικό πλαίσιο ξεχωριστά είναι οι εξής:

1. Κλίμακες αξιολόγησης λεκτικής επικοινωνίας.
2. Προφορικές και γραπτές εργασίες και απαντήσεις σε ερωτήσεις.
3. Αξιολόγηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και φύλλα δομημένης εκτίμησης των επικοινωνιακών δεξιοτήτων.
4. Επαναπροσδιορισμός των στόχων ανάλογα με τα αρχικά στάδια της ανάπτυξης της επικοινωνίας.
5. Εμπιστοσύνη.
6. Αξιολόγηση των ήδη κατακτημένων δεξιοτήτων του μαθητή.

3.2.1.3 Καλές πρακτικές. Οι απόψεις των επαγγελματιών.

1. Οικοδόμηση σχέσης εμπιστοσύνης με τους μαθητές, σύνδεσης και δέσμευσης.
2. Απλοποίηση όλων των δραστηριοτήτων σε ένα βασικό επίπεδο.
3. «Εξατομίκευση» της αλληλεπίδρασης: υιοθέτηση μεθόδων που να ανταποκρίνονται στις εξατομικευμένες ανάγκες του κάθε μαθητή ξεχωριστά.
4. Απλές οδηγίες για τους μαθητές που έχουν λεκτική επικοινωνία.
5. Συνδυασμός λόγου και απτικών πληροφοριών για τους μαθητές χωρίς λεκτική επικοινωνία.
6. Πολυαισθητηριακή προσέγγιση.
7. Θετική ενίσχυση: λεκτική, επιβραβεύσεις.
8. Συνέπεια, επανάληψη και επισήμανση. Σταθερότητα και ηρεμία στη φωνή του επαγγελματία. Φυσική επαφή εφόσον ο μαθητής με ΑΟΠΑ το επιτρέπει.
9. Συνεργασία όλων των επαγγελματιών που εμπλέκονται στην εκπαίδευση των μαθητών. Δημιουργία διεπιστημονικών ομάδων.

10. Συνεργασία με τις οικογένειες των μαθητών.
11. Τακτική αξιολόγηση των επικοινωνιακών στόχων και τροποποίηση εκπαιδευτικού υλικού ανάλογα με τις ανάγκες που προκύπτουν.
12. Τακτική επιμόρφωση του προσωπικού των εκπαιδευτικών πλαισίων.

Οι συγκεκριμένες στρατηγικές που εντοπίστηκαν περιλαμβάνουν:

Μεθόδους επαυξητικής και εναλλακτικής επικοινωνίας, μικρές ιστορίες/αφηγήσεις, πραγματικά/ οικεία αντικείμενα, δραματοποίηση/παιχνίδια ρόλων, λεκτικές οδηγίες, μέθοδος ολικής επικοινωνίας, ερωτήσεις και απαντήσεις, πικτογράμματα. Παρατήρηση, πολυαισθητηριακές μέθοδοι, ρουτίνες, εντατική αλληλεπίδραση, μουσική.

3.2.1.4 Κυριότερες προκλήσεις εκπαίδευσης των μαθητών με αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες. Οι απόψεις των επαγγελματιών

1. Δυσκολίες των επαγγελματιών κατά τις εκπαιδευτικές και θεραπευτικές παρεμβάσεις, οι οποίες οδηγούν σε ματαίωση και απογοήτευση.
2. Η σοβαρότητα και η πολυπλοκότητα των αναπηριών και η ηλικία των μαθητών με ΑΟΠΑ δημιουργούν προκλήσεις σχετικά με: α. την αργή ή την ελλιπή ανάπτυξη των επικοινωνιακών δεξιοτήτων, β. την έλλειψη ανατροφοδότησης, γ. την παρατήρηση λειτουργικών συμπεριφορών, δ. την ερμηνεία ανταποκρίσεων, ε. την περιορισμένη κατανόηση του περιβάλλοντος, στ. την ελλιπή ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων, ζ. την κατανόηση χωρικών και χρονικών σχέσεων, η. τη δυσκολία προσαρμογής σε αλλαγές, θ. τις ανάγκες φροντίδας βιολογικών αναγκών, ι. τις συμπεριφορικές προκλήσεις, ια. την ανάγκη παρακίνησης των μαθητών, και ιβ. τη διδασκαλία ορίων φυσική επαφής.
3. Αναδεικνύεται η ανάγκη να είναι οι επαγγελματίες «ανοιχτοί», δημιουργικοί, ευέλικτοι και προσαρμοστικοί σε κάθε συνθήκη.
4. Υπάρχει έλλειψη χρηματοδότησης για περισσότερο αναγκαίο προσωπικό, εξοπλισμό καθώς και υποστηρικτικής τεχνολογίας αναφορικά με τις συσκευές επαυξητικής και εναλλακτικής επικοινωνίας, οι οποίες έχουν υψηλό κόστος αγοράς.
5. Η κατανόηση του τρόπου έκφρασης του κάθε μαθητή ξεχωριστά.
6. Η δημιουργία σχέσης με το κάθε μαθητή ξεχωριστά.

7. Η έλλειψη σταθμισμένων εργαλείων αξιολόγησης και η ανάγκη εντοπισμού μεθόδων εκτίμησης των δεξιοτήτων του μαθητή.
8. Οι συχνές αλλαγές του προσωπικού που εμπλέκεται στην εκπαίδευση των μαθητών.
9. Η έλλειψη επαγγελματικής πείρας των επαγγελματιών σε εκπαιδευτικά πλαίσια στα οποία φοιτούν οι μαθητές με αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες, καθώς και η έλλειψη επιμόρφωσής τους.
10. Η συνεργασία των επαγγελματιών των εκπαιδευτικών πλαισίων με τους ιδιώτες επαγγελματίες που προσφέρουν εκπαιδευτικές και θεραπευτικές υπηρεσίες.
11. Η επικοινωνία και η συνεργασία με τις οικογένειες των μαθητών.

Προκλήσεις που αναφέρθηκαν από συγκεκριμένα εκπαιδευτικά πλαίσια:

1. Η επικοινωνία μέσω εικόνων. Έλλειψη μεθόδων επαυξητικής και εναλλακτικής επικοινωνίας .
2. Χρόνος για την αξιολόγηση και τον εντοπισμό των αναγκών των μαθητών.
Χρόνος για τις συναντήσεις των διεπιστημονικών ομάδων.
3. Στάδια προσαρμογής καινούριων μαθητών στο εκπαιδευτικό πλαίσιο.
4. Τα κριτήρια αξιολόγησης που τίθενται από το κράτος αναφορικά με τους μαθητές με ΑΟΠΑ.

Βινιέτες εκπαιδευτικών πλαισίων -εταίρων στο πρόγραμμα

Βινιέτα 1: «ΑΜΥΜΩΝΗ» Πανελλήνιος Σύλλογος Γονέων, Κηδεμόνων και Φίλων Ατόμων με Προβλήματα Όρασης και Πρόσθετες Αναπηρίες

Η «Αμυμώνη» είναι ο Πανελλήνιος Σύλλογος Γονέων, Κηδεμόνων και Φίλων Ατόμων με Προβλήματα Όρασης και Πρόσθετες Αναπηρίες, ο οποίος έχει ως στόχο την υποστήριξη του συγκεκριμένου πληθυσμού ατόμων και τις οικογένειες τους. Οι υπηρεσίες που προσφέρει είναι οι εξής:

1. Πρώιμη Παρέμβαση: πρόγραμμα για βρέφη και νήπια έως 6 ετών.
2. Πολίχνη: Πρόγραμμα Εκπαίδευσης στην Αυτόνομη Διαβίωση για παιδιά και ενήλικες με αναπηρίες, από 8 ετών.
3. Στέγη Υποστηριζόμενης Διαβίωσης «Λίλιαν Βουδούρη». Το πρώτο σπίτι στην Ελλάδα, δομημένο ειδικά για τη στέγαση, εφ' όρου ζωής, ατόμων με προβλήματα όρασης και πρόσθετες αναπηρίες.
4. Ίριδα: Κέντρο Δημέρευσης και Ημερήσιας Φροντίδας, το οποίο παρέχει εκπαιδευτικές και θεραπευτικές υπηρεσίες σε άτομα με προβλήματα όρασης και πρόσθετες αναπηρίες, ηλικίας 6 έως 44 ετών.

Η τέταρτη δομή της «Αμυμώνης» συμμετέχει ως εταίρος στο παρόν πρόγραμμα.

α) Μαθητές

Το Κέντρο Δημέρευσης και Ημερήσιας Φροντίδας, υποστηρίζει 37 μαθητές με προβλήματα όρασης και πρόσθετες αναπηρίες, οι οποίοι συμμετέχουν στο παρόν πρόγραμμα. Στους Πίνακες 5, 6 και 7 περιγράφονται τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων μαθητών.

Πίνακας 5 Ηλικία μαθητών στην Αμυμώνα

Ηλικία	N	%
6-10	6	16.22
11-18	4	10.81
20- 24	3	8.11
26- 30	9	24.32
30-32	5	13.51
32- 38	6	16.22
40- 44	4	10.81
Σύνολο	37	100.00

Πίνακας 6 Φύλο μαθητών στην Αμυμώνα

Φύλο	N	%
Θήλυ	14	37.84
Άρρεν	23	62.16
Σύνολο	37	100.00

Πίνακας 7 Περιγραφή των τύπων της αναπηρίας όρασης και των συνοδών αναπηριών των μαθητών στην Αμυμώνα

<u>Τύπος Αναπηρίας Όρασης</u>	<u>Συνοδές αναπηρίες</u>
Αμφιβληστροειδοπάθεια της προωρότητας, Φλοιώδης τύφλωση, Εκ γενετής αμαύρωση του Leber, Αποκόλληση αμφιβληστροειδούς, Μερική απώλεια όρασης, Εκ γενετής οπτική ατροφία, Εκ γενετής καταρράκτης, Γλαύκωμα, Ανιριδία, Αφακία, Μικροφθαλμία, Phthisic eye Οπτική Ατροφία	Νοητική καθυστέρηση (μέτρια, σοβαρή, βαριά), Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος, Εγκεφαλική Παράλυση, Μη-οργανική ψύχωση, Προβλήματα συμπεριφοράς, Σύνδρομο οστεοπόρωσης-ψευδογλοιώματος (OPPG), Κινητική αναπηρία, Επιληψία, Τρισωμία 9P, Μερική παράλυση, Σπαστική τετραπληγία, Κώφωση/βαρηκοΐα, Σύνδρομο Sturge-Weber Σύνδρομο MICRO, Στατική εγκεφαλοπάθεια, Ημιπάρεση

Σημείωση: παραδείγματα συνδυασμού αναπηριών: αμφιβληστροειδοπάθεια της προωρότητας με σοβαρή νοητική καθυστέρηση και διαταραχή αυτιστικού φάσματος. Η εκ γενετής καταρράκτης με νοητική καθυστέρηση, βαρηκοΐα και σπαστική τετραπληγία.

β) Προσωπικό

Ο συνολικός αριθμός των επαγγελματιών που εμπλέκονται στην υποστήριξη και εκπαίδευση των μαθητών είναι 27, εκ των οποίων οι 11 εμπλέκονται στην ανάπτυξη δεξιοτήτων επικοινωνίας. Στους Πίνακες 8, 9, 10 και 11 περιγράφονται αναλυτικά τα ατομικά χαρακτηριστικά τους και ο ρόλος τους.

Πίνακας 8 Ρόλοι των επαγγελματιών στην Αμυμώνα

<u>Ρόλος</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
Ψυχίατρος- επιστημονικός υπεύθυνος	1	3,7
Συντονιστής	1	3,7
Ψυχολόγος	1	3,7
Κοινωνική Λειτουργός	1	3,7
Εργοθεραπευτής	1	3,7
Λογοθεραπευτής	1	3,7
Φυσιοθεραπευτής	1	3,7
Μουσικοθεραπευτής	1	3,7
Γυμναστής	2	7,4
Εκπαιδευτικός Ειδικής Αγωγής	15	55,6
Νοσοκόμα	1	3,7
Φροντιστής	1	3,7
Σύνολο	27	100

Πίνακας 9 Προσόντα επαγγελματιών στην Αμυμώνα

<u>Προσόντα</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
Δίπλωμα επαγγελματικής κατάρτισης	3	11,1
Πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	18	66,7
Μεταπτυχιακό	1	3,7
Άλλο	5	18,5
Σύνολο	27	100

Πίνακας 10 Χρόνια υπηρεσίας των επαγγελματιών στην Αμυμώνη

<u>Χρόνια</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
<1	7	25,9
1 – 5	5	18,5
6 – 10	9	33,4
11 – 15	5	18,5
>15	1	3,7
Σύνολο	27	100

Πίνακας 11 Επιμόρφωση σχετικά με την επικοινωνία των επαγγελματιών στην Αμυμώνη

	Ελληνική Νοηματική Γλώσσα
<u>Μέθοδοι</u>	Makaton
	TEACCH
	Braille

γ) Πληροφορίες

1. Αντιστοιχία επαγγελματιών-μαθητών: 1/ 1.54, για παράδειγμα 24 επαγγελματίες για το σύνολο των 37 μαθητών με ΑΟΠΑ.

2. Οργάνωση τμημάτων/τάξεων:

- **Μέγεθος ομάδων/ λόγοι ομαδοποίησης:** η κάθε ομάδα αποτελείται από 6 έως 8 μαθητές. Η αντιστοιχία των μαθητών με τους επαγγελματίες δεν ξεπερνά το 1:3. Τα κριτήρια ομαδοποίησης των μαθητών είναι η ηλικία, το επίπεδο της λειτουργικότητας, και το είδος της αναπηρίας. Οι δεξιότητες κινητικότητας επίσης είναι ένας παράγοντας, ο οποίος επηρεάζει και το μέγεθος της ομάδας αλλά και τον αριθμό των επαγγελματιών που θα την υποστηρίζουν.
- **Προσεγγίσεις σχετικές με την επικοινωνία:** γνωριμία με τον μαθητή,, υποστήριξη του μαθητή ώστε να γνωρίσει τον εαυτό του αλλά και τους άλλους, χρήση πολύ-αισθητηριακών μεθόδων για την ανάπτυξη της επικοινωνίας, ένταξη σε ομάδα. Δημιουργία ενός περιβάλλοντος που δίνει τις κατάλληλες

ευκαιρίες για αλληλεπίδραση και ενισχύει την ανάπτυξη και την εξέλιξη των κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων (π.χ. υπομονή).

- **Υπηρεσίες σχετικές με την επικοινωνία/ τομείς λειτουργικότητας:** Ειδική Φυσική Αγωγή, Υδροθεραπεία, Φυσιοθεραπεία, Εργοθεραπεία, Μουσικοθεραπεία, Λογοθεραπεία, Ιπποθεραπεία.
- 3. Θεματικές ενότητες διδασκαλίας:** δραστηριότητες ανάπτυξης δεξιοτήτων καθημερινής διαβίωσης, κινητικότητα και προσανατολισμός, αισθητηριακός ερεθισμός, εργαστήρια όπως μαγειρικής, κηπουρικής και ανακύκλωσης, πρόγραμμα αισθητηριακής ολοκλήρωσης και πρόγραμμα οπτικής διέγερσης. Επιπλέον, εφαρμόζονται προγράμματα κοινωνικοποίησης όπως εκδρομές, επισκέψεις σε μουσεία και σε χώρους πολιτισμού αλλά και άλλες δραστηριότητες εξωτερικού χώρου.
- 4. Ειδικές παρεμβάσεις:** λειτουργικό περιβάλλον, ανοιχτοί χώροι, σταθερή θέση των επίπλων, πικτογράμματα για την υποστήριξη της αυτόνομης κίνησης των μαθητών, διαφοροποίηση της υφής ή χρήση έντονης χρωματικής αντίθεσης στις επιδαπέδιες επιφάνειες αλλά και στα έπιπλα (π.χ. στα τραπέζια, στις καρέκλες). Χρήση διαφορετικών ήχων, μουσικής ή αντικειμένων που υποδηλώνουν συγκεκριμένες δραστηριότητες (π.χ. ένα τουβλάκι που θα μπορούσε να υποδηλώνει την ώρα της εργοθεραπείας, κλπ.). Πολυαισθητηριακές αίθουσες, χρήση αντικειμένων αναφοράς, χώροι ηρεμίας, τετράδιο επικοινωνίας με την οικογένεια, πίνακες TEACCH, Tablets, τροποποιημένο εκπαιδευτικό υλικό, κοινωνικές ιστορίες.
Ειδικές αίθουσες: σκοτεινό δωμάτιο (dark room), γυμναστήριο, αίθουσα λογοθεραπείας, αίθουσα μουσικοθεραπείας, αίθουσα φυσιοθεραπείας, αίθουσα εργοθεραπείας, μεταβατικοί χώροι, χώρος παιχνιδιού.

5. Το πρόγραμμα μιας τυπικής μέρας:

8:30: άφιξη στο εκπαιδευτικό πλαίσιο, κινητικότητα και προσανατολισμός εντός της αίθουσας

9- 9.45: Πρωινό και ατομική υγιεινή, αντικείμενα αναφοράς/ αλληλουχία δράσεων/ απτικές νύξεις. Κύκλος «καλημέρας», αντικείμενα αναφοράς,

τραγούδια «καλημέρας», παρουσίαση ημερήσιου προγράμματος δραστηριοτήτες/ γεύμα, βιβλίο επικοινωνίας με την οικογένεια.

10 -11: Εργαστήρια

11 - 11.15: Διάλειμμα/ δεκατιανό

11.15- 12.30: Εργαστήρια

12.30 - 13.30: Φαγητό μεσημεριανό και ατομική υγιεινή

13.30 - 14.00: Κύκλος «αποχαιρετισμού» (ανατροφοδότηση των δραστηριοτήτων της ημέρας, τραγούδια), κινητικότητα και προσανατολισμός.

Σημείωση:

Από τις 9:00 έως τις 13:30 λαμβάνουν χώρα και εξατομικευμένες θεραπευτικές παρεμβάσεις.

Δευτέρα ως Παρασκευή: δράσεις κοινωνικοποίησης

Βινιέτα 2: Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Τυφλοκωφών, Καλλιθέας, Ελλάδα

Το Ειδικό Σχολείο Τυφλοκωφών Μαθητών στην Αθήνα, Ελλάδα, προσφέρει εξατομικευμένα εκπαιδευτικά προγράμματα. Έμφαση δίνεται στην έγκαιρη ανάπτυξη των δεξιοτήτων επικοινωνίας και τη γνωστική ανάπτυξη μαθητών ηλικίας 6 έως 14 ετών. Το σχολείο συστεγάζεται:

1. Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Τυφλοκωφών Μαθητών
2. Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Τυφλών.
3. Ειδικό Νηπιαγωγείο Τυφλών.
4. Τμήμα εκπαίδευσης και υποστήριξης βρεφών και νηπίων για παιδιά έως 5 ετών.

α) Μαθητές

Οι μαθητές που συμμετέχουν στο παρόν πρόγραμμα είναι στο σύνολο 24. Στους Πίνακες 12, 13 και 14 περιγράφονται αναλυτικά τα χαρακτηριστικά τους.

Πίνακας 12 *Ηλικία συμμετεχόντων μαθητών Σχολείο Τυφλών, Ελλάδα*

<u>Ηλικία</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
05-06	5	20,8
07- 08	10	41,7
09- 10	2	8,3
11 - 12	4	16,7
13- 14	1	4,2
15 - 16	2	8,3
Σύνολο	24	100

Πίνακας 13 *Φύλο μαθητών Σχολείο Τυφλών*

<u>Φύλο</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
Θήλυ	7	29,2
Άρρεν	17	70,8
Σύνολο	24	100.00

Πίνακας 14 Περιγραφή των τύπων της αναπηρίας όρασης και των συνοδών αναπηριών Σχολείο Τυφλών, Ελλάδα

<u>Τύπος αναπηρίας όρασης</u>	<u>Συνοδές αναπηρίες</u>
Αμφιβληστροειδοπάθεια της προωρότητας, Φλοιώδης τύφλωση, Εκ γενετής αμαύρωση του Leber, Αποκόλληση αμφιβληστροειδούς, Μερική απώλεια όρασης, Εκ γενετής οπτική ατροφία, Εκ γενετής καταρράκτης, Γλαύκωμα, Ανιριδία, Αφακία, Μικροφθαλμία	Αναπτυξιακή καθυστέρηση, Νοητική καθυστέρηση (ήπια, μέτρια, σοβαρή και βαριά), Αναπτυξιακές διαταραχές, Εγκεφαλική παράλυση, ΔΕΠ-Υ, Ανωμαλία Peters, Επιληπτικές κρίσεις, Άλλα σοβαρά προβλήματα υγείας, Σύνδρομο Alstrom, Σύνδρομο Stickler, Σύνδρομο Lowe, Νευρολογικές διαταραχές, Ορθοπεδικά προβλήματα, Υδροκεφαλία, Σύνδρομο Jubert, Κινητική αναπηρία, Σύνδρομο Zellweger

Σημείωση: παραδείγματα συνδυασμών των αναπηριών είναι: φλοιώδης τύφλωση με σοβαρά νευρολογικά προβλήματα, αναπηρία όρασης και κινητική αναπηρία

β) Προσωπικό

Ο συνολικός αριθμός των επαγγελματιών είναι 22 άτομα, εκ των οποίων οι 8 έχουν επιμόρφωση σε θέματα επικοινωνίας. Στους Πίνακες 15, 16, 17 και 18 περιγράφονται αναλυτικά τα χαρακτηριστικά των επαγγελματιών.

Πίνακας 15 Ρόλοι των επαγγελματιών Σχολείο Τυφλών, Ελλάδα

<u>Ρόλοι</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
Εκπαιδευτικοί (Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Τυφλών)	9	33,33
Νηπιαγωγοί	6	22,22
Ειδικό Βοηθητικό Προσωπικό (Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Τυφλών)	3	11,11
Λογοθεραπευτές (Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Τυφλών)	2	7,41
Ψυχολόγος (Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Τυφλοκωφών)	1	3,7
Εργοθεραπευτής (Ειδικό Νηπιαγωγείο Τυφλών)	1	3,7
Σύνολο	22	100

Πίνακας 16 Προσόντα επαγγελματιών Σχολείο Τυφλών, Ελλάδα

<u>Προσόντα</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
Δίπλωμα επαγγελματικής κατάρτισης	1	4,5
Πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	7	31,8
Πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και σεμινάρια	4	18,2
Πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και Μεταπτυχιακό στην ΕΑΕ	2	9,1
Μεταπτυχιακό σε άλλο τομέα	8	36,4
Σύνολο	22	100

Πίνακας 17 Χρόνια υπηρεσίας επαγγελματιών Σχολείο Τυφλών, Ελλάδα

<u>Χρόνια προϋπηρεσίας</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
<1	0	0
1 – 5	2	9,1
6 – 10	3	13,63
11 – 15	5	22,72
>15	12	54,6
Σύνολο	22	100

Πίνακας 18 *Επιμόρφωση σχετικά με την επικοινωνία των επαγγελματιών Σχολείου Τυφλών, Ελλάδα*

Μέθοδοι	Ελληνική Νοηματική Γλώσσα
	Makaton
	TEACCH
	Pecs
	Απτική Νοηματική Γλώσσα
	Απτικές νύξεις
	Αντικείμενα αναφοράς
	Πικτογράμματα

γ) Πληροφορίες

1. **Αντιστοιχία επαγγελματιών-μαθητών:** στο Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Τυφλοκωφών και στο Τμήμα εκπαίδευσης και υποστήριξης βρεφών και νηπίων για παιδιά έως 5 ετών η αναλογία είναι 1:1, ενώ στο Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Τυφλών και στο Ειδικό Νηπιαγωγείο Τυφλών η αναλογία είναι 1:3.
2. **Οργάνωση τμημάτων/τάξεων:**
  - **Μέγεθος ομάδων/ λόγοι ομαδοποίησης:** η ομαδοποίηση των μαθητών γίνεται λαμβάνοντας υπόψη τις μαθησιακές και κινητικές τους δεξιότητες, το συνδυασμό των αναπηριών και τις εξατομικευμένες ανάγκες τους. Επίσης, η σύνθεση των ομάδων βασίζεται στις επικοινωνιακές δεξιότητες των μαθητών. Οι παρεμβάσεις γίνονται είτε ατομικά είτε σε ομάδα, ανάλογα σε ποιο εκπαιδευτικό πλαίσιο φοιτούν οι μαθητές π.χ. στο Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Τυφλοκωφών παρακολουθούν εξατομικευμένα εκπαιδευτικά προγράμματα και δομημένες ομαδικές δραστηριότητες (3-4 μαθητές).
  - **Προσεγγίσεις σχετικές με την επικοινωνία:** η επικοινωνία λαμβάνεται υπόψη ως βασικός άξονας στη διαδικασία της μάθησης, η αποδοχή από τους συνομιλήκους και η γεμάτη νόημα συμμετοχή στο σπίτι και στην κοινωνία. Μια ακριβής αξιολόγηση των επικοινωνιακών δεξιοτήτων δίνει τη δυνατότητα στους επαγγελματίες να θέσουν ρεαλιστικούς στόχους, να αναπτύξουν κατάλληλα εκπαιδευτικά προγράμματα τα οποία ανταποκρίνονται στις ανάγκες των μαθητών με αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες. Το σχολείο δεν εφαρμόζει κάποια στρατηγική επίσημης αξιολόγησης της επικοινωνίας. Η διαδικασία εφαρμογής προτεινόμενης μεθόδου επικοινωνίας βασίζεται στην επαγγελματική πείρα και το γνωστικό υπόβαθρο του επαγγελματία. Τα

αποτελέσματα της εφαρμογής μιας μεθόδου επικοινωνίας αξιολογούνται ανεπίσημα ενώ συγκρίνεται με το υπόλοιπο εξατομικευμένο πρόγραμμα του μαθητή.

- **Υπηρεσίες σχετικές με την επικοινωνία/ τομείς λειτουργικότητας:** θεραπευτική παρέμβαση από εργοθεραπευτή, λογοθεραπεία, φυσιοθεραπεία, κινητικότητα και προσανατολισμός.
- 3. Θεματικές ενότητες διδασκαλίας:** επικοινωνιακές δεξιότητες (ελληνική νοηματική γλώσσα, απτική νοηματική γλώσσα, makaton, πικτογράμματα, κώδικας ανάγνωσης και γραφής braille, αντικείμενα αναφοράς, απτικές νύξεις, αισθητηριακή ολοκλήρωση, PECS, προφορικός λόγος) μαθησιακές δεξιότητες, κοινωνικές δεξιότητες, δεξιότητες αυτόνομης διαβίωσης, εικαστικά, ανάγνωση, γραφή, μαθηματικά, περιβαλλοντική εκπαίδευση, μουσική, γυμναστική, εργοθεραπεία, λογοθεραπεία, φυσιοθεραπεία.
- 4. Ειδικές παρεμβάσεις:** έμφαση στη χρήση των υπολοίπων αισθήσεων, - προσαρμογή εκπαιδευτικού υλικού, ενίσχυση των δεξιοτήτων κινητικότητας και προσανατολισμού, αυτονομία/ αυτοεξυπηρέτηση, προσαρμογή δραστηριοτήτων βασισμένη στη διάγνωση και το συνδυασμό των αναπηριών, εργοθεραπεία, λογοθεραπεία, φυσιοθεραπεία, κινητικότητα και προσανατολισμός.
- 5. Το πρόγραμμα μιας τυπικής μέρας:**
  - **Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Τυφλοκωφών:** Χωροχρονικός προσανατολισμός με τη χρήση απτικού ημερολογίου, εκπαιδευτικές δραστηριότητες, εργοθεραπεία, λογοθεραπεία, φυσιοθεραπεία, πρόγραμμα εκπαιδευτικής κουζίνας, εικαστικά, γυμναστική (μουσική, δραματοποίηση, κίνηση)
  - **Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Τυφλών:** Εκπαιδευτικές δραστηριότητες.
  - **Τμήμα εκπαίδευσης και υποστήριξης βρεφών και νηπίων για παιδιά έως 5 ετών:** πρόγραμμα δεξιοτήτων τουαλέτας, μουσική και δραματοποίηση (τραγούδια σχετικά με το πρόγραμμα της ημέρας, το χρόνο, την ημέρα της εβδομάδας), δραστηριότητες με τη χρήση εκπαιδευτικού υλικού σχετικού με τους εκπαιδευτικούς στόχους (εξατομικευμένους στόχους), δραστηριότητες σχετικές με τις εποχές, το περιβάλλον, το φαγητό, τις δεξιότητες αυτοεξυπηρέτησης, ελεύθερο παιχνίδι στην αυλή ή στην παιδική χαρά, χαλάρωση.

Βινιέτα 3: Ειδικό Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία

Το Ειδικό Σχολείο Τυφλών στη Κλουζ-Ναπόκα της Ρουμανίας είναι το πρώτο σχολείο για μαθητές με αναπηρία όρασης στη Ρουμανία. Ο βασικός στόχος είναι η ομαλή μετάβαση στις προκλήσεις της ζωής και η παροχή ευκαιριών κοινωνικής και εργασιακής ένταξης. Δίνεται έμφαση σε εξατομικευμένα προγράμματα, παρεμβάσεις και προσαρμοσμένο πρόγραμμα σπουδών, αναφορικά με την έγκαιρη παρέμβαση, το νηπιαγωγείο και την αναπηρία όρασης σε συνδυασμό με συνοδές αναπηρίες. Κάποια εξειδικευμένα προγράμματα που προσφέρονται είναι: ψυχολογική αξιολόγηση, διάγνωση, συμβουλευτική, σχολικός και επαγγελματικός προσανατολισμός, Snoezelen – Πολυαισθητηριακό δωμάτιο (The Multi-sensory Stimulation Room), θεραπείες αποκατάστασης, ανάπτυξη προ-επαγγελματικών δεξιοτήτων, σκύλοι θεραπευτικής επαφής.

α) Μαθητές

Οι συμμετέχοντες στο πρόγραμμα μαθητές είναι στο σύνολο τους 46 με αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες. Στους Πίνακες 19, 20 και 21 περιγράφονται αναλυτικά τα χαρακτηριστικά των μαθητών.

Πίνακας 19 *Ηλικία μαθητών, Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία*

<u>Ηλικία</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
01 -02	2	4.3
03 - 04	6	13.0
05 - 06	5	10.9
07 - 08	3	6.5
09 - 10	6	13.0
11 - 12	8	17.4
13 - 14	7	15.2
15 - 16	5	10.9
17 - 18	4	8.7
Σύνολο	46	100

Πίνακας 20 Φύλο μαθητών Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία

<u>Φύλο</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
Θήλυ	23	50.0
Άρρεν	23	50.0
Σύνολο	46	100

Πίνακας 21 Περιγραφή των τύπων της αναπηρίας όρασης και των συνοδών αναπηριών Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία

<u>Τύπος αναπηρίας όρασης</u>	<u>Συνοδές αναπηρίες</u>
Αναπηρία όρασης (ocular vision impairment- OVI)	Σύνδρομο Sturge-Weber, Επιληψία, Πάρεση του προσώπου, Ημιπάρεση, Σοβαρή ψυχο-κινητική καθυστέρηση, (+εκ γενετής) υδροκεφαλία, Εγκεφαλική παράλυση, Ατροφία του ινιακού φλοιού, Σύνδρομο Turner, Νοητική καθυστέρηση, Αναπτυξιακή δυσπραξία (developmental coordination disorder- DCD), Σύνδρομο Rubinstein-Taybi, Σπαστική τετραπληγία, Μικροκεφαλία, Μακροκεφαλία,
Φλοιώδης τύφλωση (cortical vision impairment- CVI)	Καθυστέρηση στην ανάπτυξη δεξιοτήτων εκφραστικής επικοινωνίας, Προβλήματα συμπεριφοράς, Καρδιακή ανεπάρκεια, Ατροφία μεσολοβίου, Βρεφική εγκεφαλοπάθεια, ΔΕΠ-Υ, Κώφωση/ βαρηκοΐα, Διαταραχές αυτιστικού φάσματος, Δυσπλασίες, Δυσκολίες μάθησης, Σύνδρομο Down, Εγκεφαλική ατροφία, Υπερθυρεοειδισμός, Σύνδρομο Apert, Ατροφία δαχτύλων των χεριών.

Σημείωση: παραδείγματα συνδυασμού των αναπηριών είναι αναπηρία όρασης και βρεφική υποξική ισχαιμική εγκεφαλοπάθεια, φλοιώδης τύφλωση και επιληψία..

β) Προσωπικό

Οι επαγγελματίες στο σύνολο τους είναι 36, εκ των οποίων οι 20 έχουν επιμορφωθεί σχετικά με τις μεθόδους επαυξητικής και εναλλακτικής επικοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα στους Πίνακες 22, 23, 24 και 25 περιγράφονται αναλυτικά τα ατομικά χαρακτηριστικά των επαγγελματιών.

Πίνακας 22 Ρόλοι επαγγελματιών, Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία

<u>Ρόλοι</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
Εκπαιδευτικός Ειδικής Αγωγής- Έγκαιρη παρέμβαση	3	8,3
Βρεφοκόμος	3	8,3
Εκπαιδευτικός Ειδικής Αγωγής – παιδικός σταθμός	2	5,6
Εκπαιδευτικός Ειδικής Αγωγής – τάξεις με μαθητές με ΑΟΠΑ	25	69,4
Λογοθεραπευτής	1	2,8
Σχολικός ψυχολόγος	1	2,8
Κινησιοθεραπευτής	1	2,8
Σύνολο	36	100

Πίνακας 23 Προσόντα επαγγελματιών, Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία

<u>Προσόντα</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
Ειδική Αγωγή	19	52,8
Ψυχολογία	5	13,9
Παιδαγωγική	6	16,7
Γυμναστική	2	5,6
Άλλα	4	11,1
Σύνολο	36	100

Πίνακας 24 Χρόνια υπηρεσίας επαγγελματιών, Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία

<u>Χρόνια υπηρεσίας</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
<1	0	0
1 – 5	6	16,7
6 – 10	8	22,2
11 – 15	7	19,4
>15	15	41,7
Σύνολο	36	100

Πίνακας 25 *Επιμόρφωση σχετικά με την επικοινωνία των επαγγελματιών Σχολείο Τυφλών, Ρουμανία*

Μέθοδοι	Νοηματική Γλώσσα
	Συστήματα επαυξητικής και εναλλακτικής επικοινωνίας
	Επικοινωνιακές Προσεγγίσεις
	Λογοθεραπεία
	Εκπαιδευτική ακουολογία (educational audiology)

γ) Πληροφορίες

1. Αντιστοιχία επαγγελματιών-μαθητών: στο τμήμα έγκαιρης παρέμβασης η αντιστοιχία είναι 1:1, στο νηπιαγωγείο 4/5:1, στα τμήματα στα οποία φοιτούν μαθητές με αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες 2/4:1.

2. Οργάνωση τμημάτων/τάξεων:

- **Μέγεθος ομάδων/ λόγοι ομαδοποίησης:** η ομαδοποίηση των μαθητών βασίζεται στην ηλικία και το είδος των αναπηριών. Στην έγκαιρη παρέμβαση: υπάρχουν δύο ομάδες, η πρώτη έχει 12 μαθητές και η δεύτερη 14 μαθητές. Όσον αφορά τους μαθητές με ΑΟΠΑ υπάρχουν 10 τμήματα, τα οποία αποτελούνται από 2-4 μαθητές, από την πρώτη έως τη δέκατη τάξη.

- **Υπηρεσίες σχετικές με την επικοινωνία/ / τομείς λειτουργικότητας:** διεπιστημονικές ομάδες και διορθωτικές/ αντισταθμιστικές δραστηριότητες, καθώς βοηθούν στην διέγερση και εκπαίδευση της υπολειπόμενης όρασης, χρήση υπολοίπων αισθήσεων. Η διεπιστημονική ομάδα αξιολογεί και δημιουργεί παρεμβάσεις για κάθε παιδί έτσι ώστε να αναδεικνύει τις πραγματικές του δυνατότητες.

3. Θεματικές ενότητες διδασκαλίας:

Έγκαιρη παρέμβαση: οπτική διέγερση, ψυχοκινητικές δραστηριότητες, πολυαισθητηριακή και γνωστική θεραπεία.

Νηπιαγωγείο: γλώσσα και επικοινωνία, επιστήμη (μαθηματικά, περιβαλλοντική εκπαίδευση), εικαστικά (μουσική, ζωγραφική, μοντελισμός), δραστηριότητες αυτόνομης διαβίωσης, κοινωνικές δεξιότητες, παιχνιδιοθεραπεία.

Τάξεις με μαθητές με αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες: σύμφωνα με το αναλυτικό πρόγραμμα που αφορά σε κωφούς/βαρήκοους και μαθητές με

αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες: ανάγνωση και γραφή, επικοινωνία, εφαρμοσμένα μαθηματικά, απτικές-κινητικές δεξιότητες, μουσική, τέχνες και πρακτικές δεξιότητες, προεπαγγελματική εκπαίδευση, θρησκευτικά, δεξιότητες αυτόνομης διαβίωσης, δεξιότητες παιχνιδιού, γυμναστική και αθλήματα, κοινωνικοποίηση.

- 4 Ειδικές παρεμβάσεις:** ψυχολογική αξιολόγηση και διάγνωση, συμβουλευτική, εκπαιδευτικός και επαγγελματικός προσανατολισμός, αισθητηριακή και γνωστική εκπαίδευση, κινητικότητα και προσανατολισμός, εκπαίδευση χρήσης υπολειπόμενης όρασης, φυσιοθεραπεία, λογοθεραπεία, εναλλακτικά συστήματα επικοινωνίας (λόγος, απτική νοηματική γλώσσα, ολική επικοινωνία, pecs, braille, μέθοδος tadoma), σκύλοι θεραπευτικής επαφής προ-επαγγελματικός προσανατολισμός, κινησιοθεραπεία.

Ειδικές Υπηρεσίες: θεραπευτικά δωμάτια αποκατάστασης, μαύρο κουτί (black Box), κουβέρτες νερού (water blankets), συστήματα φωτισμού με ειδικά εφέ για την διέγερση της οπτικής αντίληψης των μαθητών με υπολειπόμενη όραση, υλικά κατάλληλα για τη διέγερση και την ανάπτυξη απτικής-κιναισθητικής ευαισθησίας των μαθητών με ολική απώλεια όρασης, βιβλία προ-αναγνωστικής ικανότητας με τον κώδικα γραφής και ανάγνωσης braille και υλικά κατάλληλα για μαθητές ηλικίας 4-7 ετών.

5 Το πρόγραμμα μιας τυπικής μέρας:

Έγκαιρη Παρέμβαση: εφαρμογή προγραμμάτων έγκαιρης παρέμβασης σε συνεργασία με τους γονείς, ο οποίο λαμβάνει χώρα στο σπίτι των μαθητών και στο εκπαιδευτικό πλαίσιο στο τμήμα έγκαιρης παρέμβασης.

Μαθητές με αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες: βασικά θέματα όπως επικοινωνία, μαθηματικά κ.α. και θεραπείες τα οποία ακολουθούνται από διάλειμμα μεσημεριανού φαγητού. Στη συνέχεια ακολουθούν παρεμβάσεις σχετικές με τις δεξιότητες αυτόνομης διαβίωσης, γνωστικής ανάπτυξης με παιχνιδοθεραπεία, κοινωνικοποίηση, εργοθεραπεία, δραστηριότητες εξωτερικού χώρου.

Νηπιαγωγείο:

7.00 - 9.00: άφιξη μαθητών [7.30 – αφύπνιση των μαθητών που διαμένουν στο οικοτροφείο]

- 8.00 - 9.00: πρωινό, δεξιότητες καθημερινής διαβίωσης (ατομική υγιεινή, ρουτίνες)
- 9.00-13.00: μαθησιακές δραστηριότητες και δραστηριότητες αποκατάστασης και ατομικές και ομαδικές
- 13.00 - 14.00: μεσημεριανό φαγητό, δραστηριότητες προσωπικής αυτονομίας
- 14.00 - 16.00 - χαλάρωση (ξεκούραση, ύπνος)
- 16.00 - 18.30 – δεξιότητες παιχνιδιού, (εντός εκπαιδευτικού πλαισίου και σε εξωτερικό χώρο)
- 18.30 - 20.00 – βραδινό φαγητό, δραστηριότητες προσωπικής αυτονομίας, παιχνίδι
- 20.00 - 7.30 - ύπνος

Βινιέτα 4: Whitefield Academy Trust - Margaret Brearley School, Αγγλία

Τα σχολεία Whitefield και το Κέντρο Φροντίδας αφορούν σε μαθητές ηλικίας 3-19 ετών με μια μεγάλη ποικιλία αναπηριών και/ή ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών συμπεριλαμβανομένων τον αυτισμό, πολλαπλές αναπηρίες και πολύ-αισθητηριακές αναπηρίες. Το σχολείο Whitefield και το Κέντρο Φροντίδας έχουν διεθνή φήμη στην ειδική αγωγή και εκπαίδευση, στα αναλυτικά προγράμματα και σε εξειδικευμένες παρεμβάσεις. Τα σχολεία Whitefield περιλαμβάνουν τρεις διαφορετικές μονάδες, εκ των οποίων η κάθε μία παρέχει προσαρμοσμένη διδασκαλία και μάθηση για μια συγκεκριμένη ομάδα μαθητών. Το σχολείο Margaret Brearley School εστιάζει σε μαθητές με πολλαπλές αναπηρίες συμπεριλαμβανομένων των δυσκολιών μάθησης, κινητικές αναπηρίες και αισθητηριακές αναπηρίες.

Η ακαδημία Whitefield συμπεριλαμβάνει επίσης Υπηρεσίες Εξυπηρέτησης και ένα Κέντρο Έρευνας και Ανάπτυξης με στόχο να παρέχει υποστήριξη, επιμόρφωση και εκπαίδευση για άλλα εκπαιδευτικά πλαίσια. Τον Απρίλιο του 2014, τα σχολεία Whitefield και το Κέντρο Φροντίδας καθώς και το συνεργαζόμενο σχολείο Joseph Clarke School, ενοποιήθηκαν και δημιούργησαν την Ακαδημία Whitefield Academy Trust.

α) Μαθητές

Οι συμμετέχοντες μαθητές στο παρόν πρόγραμμα είναι 44 μαθητές με ΑΟΠΑ. Στους Πίνακες 26, 27 και 28 περιγράφονται αναλυτικά τα ατομικά χαρακτηριστικά των μαθητών.

Πίνακας 26 Ηλικία μαθητών Margaret Brearley School, Αγγλία

<u>Ηλικία</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
03 - 04	3	6.82
05 - 06	3	6.82
07 - 08	4	9.09
09 - 10	9	20.45
11 - 12	9	20.45
13 - 14	6	13.64
15 - 16	5	11.36
17 - 18	5	11.36
Σύνολο	44	100

Πίνακας 27 Φύλο μαθητών Margaret Brearley School, Αγγλία

<u>Φύλο</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
Θήλυ	23	50.0
Άρρεν	23	50.0
Σύνολο	46	100

Πίνακας 28 Περιγραφή των τύπων της αναπηρίας όρασης και των συνοδών αναπηριών Margaret Brearley School, Αγγλία

<u>Τύπος αναπηρίας όρασης</u>	<u>Συνοδές αναπηρίες</u>
Νυσταγμός,	(+Significant) Αναπτυξιακή καθυστέρηση,
Ραβδόκωμος,	Δυσκολίες σίτισης,
Δυστροφία,	Σοβαρές και πολλαπλές δυσκολίες μάθησης (profound and multiple learning disabilities- PMLD),
Στραβισμός,	Τετραπληγία,
Ολική απώλεια όρασης,	Σπαστικότητα,
Μερική απώλεια όρασης,	Επιληψία,
Εσωτροπία,	Διάφορα είδη εγκεφαλοπάθειας (βρεφική, Molybdenum Cofactor Deficiency),
Φλοιώδης τύφλωση,	Εγκεφαλική παράλυση,
Αλμπινισμός,	Άσθμα,
Βλάβη κερατοειδούς	Σοβαρή γαστροοισοφαγική παλινδρόμηση,
	Υποτονία,
	Σύνδρομο Pallister Killian,
	Βρεφική νευρο-αξονική δυστροφία,
	Σκολίωση,
	Μικροκεφαλία,
	Κινητικές αναπηρίες,
	Σοβαρή διάταση των πλάγιων κοιλιών του εγκεφάλου (Ventriculomegaly),
	Δυστονία,
	Δυσφαγία,
	Λευκοδυστροφία,
	Απουσία μεσολοβίου,
	Κώφωση/ βαρηκοΐα,
	Εκ γενετής καρδιακά προβλήματα,
	Υποθυρεοειδισμός,
	Χρωμόσωμα 18,
	Δυσμορφίες,
	Βλεφαρόπτωση (νευρολογική πάθηση ή μυοπάθεια),
	Σύνδρομο Cockayne,
	Νοητική καθυστέρηση,
	Έκζεμα,
	Σκλήρυνση κατά πλάκα,

Σύνδρομο Charge,
 Σύνδρομο Carpenter,
 Χρωμοσωμική ανωμαλία 13Q32,
 Προωρότητα γέννησης,
 Undiagnosed Neuro Metabolic Syndrome,
 Εύθραυστα οστά (Brittle Bones disease).

Σημείωση: παραδείγματα συνδυασμού των αναπηριών είναι: ολική απώλεια όρασης και επιληψία, αναπηρία όρασης, μικροκεφαλία και αναπτυξιακή καθυστέρηση.

β) Προσωπικό

Στο σύνολο τους οι επαγγελματίες είναι 15, εκ των οποίων οι 13 έχουν επιμορφωθεί σε θέματα επικοινωνίας. Στους Πίνακες 29, 30, 31 και 32 περιγράφονται αναλυτικά τα ατομικά χαρακτηριστικά των επαγγελματιών.

Πίνακας 29 Ρόλοι επαγγελματιών Margaret Brearley School, Αγγλία

<u>Ρόλοι</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
Αναπληρωτής διευθυντής του σχολείου & Εκπαιδευτικός τάξης	1	6,67
Υπεύθυνος αναλυτικού προγράμματος μαθητών (Student Leadership Development- SLD) & Εκπαιδευτικός τάξης	1	6,67
Υπεύθυνος προσωπικού & Εκπαιδευτικός τάξης	1	6,67
Υπεύθυνος διαχείρισης αναλυτικού προγράμματος για τους μαθητές με σοβαρές και πολλαπλές δυσκολίες μάθησης & Εκπαιδευτικός τάξης	1	6,67
Εκπαιδευτικοί τάξης	11	73,3
Σύνολο	15	100

Πίνακας 30 Προσόντα επαγγελματιών Margaret Brearley School, Αγγλία

<u>Προσόντα</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
Εκπαιδευτικός	1	6,67
Πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	1	6,67
*Μεταπτυχιακό δίπλωμα (post-graduate diploma)	4	26,67
*Μεταπτυχιακό πιστοποιητικό στην εκπαίδευση (post-graduate certificate)	4	26,67
*Μεταπτυχιακός τίτλος σπουδών (masters)	4	26,67
*Διδακτορικό δίπλωμα	1	6,67
	1	
Σύνολο	5	100

*Σε συνδυασμό με άλλα προσόντα του Πίνακα

Πίνακας 31 Χρόνια υπηρεσίας επαγγελματιών Margaret Brearley School, Αγγλία

Χρόνια προϋπηρεσίας	N	%
<1	1	6,67
1 – 5	4	26,67
6 – 10	2	13,33
11 – 15	2	13,33
>15	6	40
Σύνολο	15	100

Πίνακας 32 Επιμόρφωση των επαγγελματιών στον τομέα της επικοινωνίας σε διάφορες δομές και είδους αναγκών, Margaret Brearley School, Αγγλία

Μέθοδοι	Ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες
	Πολλαπλές αναπηρίες
	Κατ'οίκον διδασκαλία

γ) Πληροφορίες

- Αντιστοιχία επαγγελματιών-μαθητών:** 6.6 μαθητές - 3.4 επαγγελματίες.
- Οργάνωση τμημάτων/τάξεων:**
  - Μέγεθος ομάδων/ λόγοι ομαδοποίησης:** εξαρτάται από τους μαθητές. Η οργάνωση της τάξης επιτρέπει εξατομικευμένες δραστηριότητες για τους μαθητές με πολλαπλές ανάγκες ή ομαδικές δραστηριότητες για τους πιο λειτουργικούς.
  - Υπηρεσίες σχετικές με την επικοινωνία/ / τομείς λειτουργικότητας:** ολιστική προσέγγιση: ο κύριος στόχος είναι η επικοινωνία, αλλά η προσέγγιση χρησιμοποιεί και άλλες δραστηριότητες, για παράδειγμα γυμναστική και διέγερση κινητικών δεξιοτήτων. Γνωριμία με τους μαθητές με στόχο να δημιουργήσουν σχέσεις βασισμένες στην εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και στους άλλους, να αντιμετωπιστούν οι ανάγκες τους και να αναπτυχθεί η επικοινωνία μέσω μιας πολυαισθητηριακής προσέγγισης. Οι δραστηριότητες σχεδιάζονται με ιδιαίτερη προσοχή στις εξατομικευμένες ανάγκες του κάθε μαθητή, αλλά και στην ένταξη του σε ομάδες εργασίας. Δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στην λειτουργική επικοινωνία. Προώθηση της αλληλεπίδρασης των μαθητών με τον κόσμο: ευαισθητοποιώντας τους μαθητές για το περιβάλλον

γύρω τους, παρατηρώντας τις ανταποκρίσεις τους. Το σχολείο προωθεί, ενθαρρύνει και εφαρμόζει προγράμματα επιμόρφωσης των επαγγελματιών. Χρησιμοποιεί και πρόγραμμα αξιολόγησης για τη μάθηση.

4. **Θεματικές ενότητες διδασκαλίας:** Αναπτύχθηκε από το σχολείο μη – γραμμικό αναλυτικό πρόγραμμα: πρόγραμμα «Reaching out» το οποίο καλύπτει τα επίπεδα B1 ως B3, και το πρόγραμμα «Stepping on» για τα επίπεδα B4 ως B8. Το αναλυτικό πρόγραμμα αφορά στις ακόλουθες ενότητες: επικοινωνία και αλληλεπίδραση, διερεύνηση, μαθηματικά, τεχνολογία και επιστήμες, κινητική ανάπτυξη, κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη, ανάπτυξη δημιουργικότητας, γνώση και κατανόηση του κόσμου.
5. **Ειδικές παρεμβάσεις:** φυσιοθεραπεία, προφορικό λόγος και λογοθεραπεία, υδροθεραπεία (πισίνα), επισκέψεις για κοινωνικοποίηση σε διάφορα μέρη εκτός σχολείου, όπως κήπους, καφετέριες, παιδότοπους, προτροπές και ρουτίνες, κοινές δραστηριότητες με άλλες τάξεις, ακουστική διέγερση και μουσικοθεραπεία, απτικές και πολύ-αισθητηριακές δραστηριότητες, πολύ-αισθητηριακό δωμάτιο (αλληλεπίδραση και πολύ-αισθητηρικά ερεθίσματα), εντατική αλληλεπίδραση, οθόνες (plasma screens), ταμπλέτες για αξιολόγηση (assessment tablets).
6. **Το πρόγραμμα μιας τυπικής μέρας:** Διαφορετικές δομημένες δραστηριότητες, μεταβαλλόμενες από περιοχή σε περιοχή.
  - 9:15-9:30 Άφιξη και έναρξη της ημερήσιας ρουτίνας.
  - 9:30-10:00 Σωματογνωσία / μασάζ /πρωινό.
  - 10:00-10:30 Πρωινός κύκλος
  - 10:30-11:00 Διάλειμμα/κολατσιό/δεξιότητες παιχνιδιού/πολύ-αισθητηριακό δωμάτιο
  - 11:00-11:45 Ενότητες μαθημάτων
  - 11:45-12:00 Παιχνίδι και ρουτίνα αυτοεξυπηρέτησης
  - 12:00-13:00 Μεσημεριανό φαγητό
  - 13:00 – 13:30 Χώρος και θρησκευτικές/λατρευτικές δραστηριότητες, εξατομικευμένη παρέμβαση
  - 13:30 – 14:00 Σωματογνωσία / δεξιότητες αυτοεξυπηρέτησης
  - 14:00 – 14:50 Ενότητες μαθημάτων
  - 14:50 – 15:15 Κολατσιό και ατομική υγιεινή
  - 15:15 – 15:15 Ρουτίνα τέλους ημέρας (απογευματινός κύκλος)

Joseph Clarke
School

Βινιέτα 5: Whitefield Academy Trust – Joseph Clarke School, Αγγλία

Το σχολείο Joseph Clarke ιδρύθηκε το 1918 (και γιόρτασε τα 100 χρόνια του το 2018). Στο σχολείο φοιτούν μαθητές με αναπηρία όρασης ηλικίας 3-19 ετών. Εξαιτίας της υψηλής εξειδίκευσης στην αναπηρία όρασης προσελκύει μαθητές από όλο το Λονδίνο και τις γύρω περιοχές, οι οποίοι έχουν αναπηρία όρασης και/ή πολλαπλές αναπηρίες. Τον Απρίλιο του 2014, ενώθηκε με το σχολείο Whitefield και το Κέντρο Φροντίδας και δημιούργησαν την Ακαδημία Whitefield Academy Trust.

α) Μαθητές

Στο παρόν πρόγραμμα συμμετέχουν 37 μαθητές. Στους Πίνακες 33, 34 και 35 περιγράφονται αναλυτικά τα ατομικά χαρακτηριστικά των μαθητών

Πίνακας 33 Ηλικία μαθητών Joseph Clarke School, Αγγλία

<u>Ηλικία</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
03 - 04	2	5.41
05 - 06	3	8.11
07 - 08	6	16.22
09 - 10	2	5.41
11 - 12	7	18.92
13 - 14	6	16.22
15 - 16	5	13.51
17 - 18	6	16.22
Σύνολο	37	100.00

Πίνακας 34 Φύλο μαθητών Joseph Clarke School, Αγγλία

<u>Φύλο</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
Θήλυ	20	54.05
Άρρεν	17	45.95
Σύνολο	37	100.00

Πίνακας 35 Περιγραφή των τύπων της αναπηρίας όρασης και των συνοδών αναπηριών Joseph Clarke School, Αγγλία

<u>Τύπος αναπηρίας όρασης</u>	<u>Συνοδές αναπηρίες</u>
Ολική απώλεια όρασης, Υποτροφία του οπτικού νεύρου, Μερική απώλεια όρασης, Σύνδρομο Alstrom Εκ γενετής δυστροφία του αμφιβληστροειδούς, Αμαύρωση του Leber, Φλοιώδης τύφλωση.	Αναπτυξιακή καθυστέρηση, Νοητική καθυστέρηση, Εγκεφαλική παράλυση, Οστεοπόρωση, Σοβαρές επικοινωνιακές δυσκολίες, Ήπιες/μέτριες/σοβαρές και πολλαπλές δυσκολίες μάθησης, Διαταραχές αυτιστικού φάσματος, Κινητικές αναπηρίες, Αυτισμός, Εγκεφαλικό τραύμα, Σύνδρομο Norries, Μικροφθαμία, Σύνδρομο Cohen.

Σημείωση: παραδείγματα συνδυασμών αναπηριών: ολική απώλεια όρασης και κινητική αναπηρία, ολική απώλεια όρασης και νοητική καθυστέρηση.

β) Προσωπικό

Ο συνολικός αριθμός των επαγγελματιών είναι 9 . Στους Πίνακες 35, 36, 37, 38 και 39 περιγράφονται αναλυτικά τα ατομικά χαρακτηριστικά των επαγγελματιών.

Πίνακας 36 Ρόλοι επαγγελματιών Joseph Clarke School, Αγγλία

<u>Ρόλοι</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
Αναπληρωτής διευθυντής του σχολείου	1	11,1
Υπεύθυνος έγκαιρης παρέμβασης	1	11,1
Εκπαιδευτικοί τάξης	7	77,8
Σύνολο	9	100

Πίνακας 37 Προσόντα επαγγελματιών Joseph Clarke School, Αγγλία

<u>Προσόντα</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
Βασικό πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	2	22,2
Εκπαιδευτικός	1	11,1
*Μεταπτυχιακό δίπλωμα (Postgraduate Diploma)	1	11,1
*Μεταπτυχιακό πιστοποιητικό στην εκπαίδευση (Postgraduate Certificate)	1	11,1
*Μεταπτυχιακό	3	33,3
*Άλλο	1	11,1
Σύνολο	9	100

*Σε συνδυασμό με άλλα προσόντα του Πίνακα

Πίνακας 38 Χρόνια υπηρεσίας επαγγελματιών Joseph Clarke School, Αγγλία

Χρόνια προϋπηρεσίας	N	%
<1	0	0
1 – 5	1	11,1
6 – 10	0	0
11 – 15	3	33,3
>15	5	55,6
Σύνολο	9	100

Πίνακας 39 Επιμόρφωση των επαγγελματιών στον τομέα της επικοινωνίας σε διάφορες δομές και είδους αναγκών, Joseph Clarke School, Αγγλία

Μέθοδος	Ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες
-	Πολλαπλές αναπηρίες
	Κατ' οίκον διδασκαλία

γ) Πληροφορίες

1. **Αντιστοιχία επαγγελματιών-μαθητών:** 6 μαθητές: 3 επαγγελματίες
2. **Οργάνωση τμημάτων/τάξεων:**
  - **Μέγεθος ομάδων/ λόγοι ομαδοποίησης:** εξαρτάται από την συμπεριφορά των μαθητών, τον εξοπλισμό τους και τον προσωπικό χώρο που χρειάζονται. Κάποια έπιπλα μετακινούνται (π.χ. τραπεζάκια φαγητού και τα εργαλεία αποθηκεύονται σε ντουλάπια και κιβώτια για τη βελτιστοποίηση του χώρου. Μερικά αντικείμενα και έπιπλα βρίσκονται σε σταθερές θέσεις για να δημιουργήσουν βεβαιότητα.
  - **Υπηρεσίες σχετικές με την επικοινωνία/ τομείς λειτουργικότητας:** οι στρατηγικές καθορίζονται ανάλογα με τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες των μαθητών (π.χ. αν χρησιμοποιούν τη λεκτική επικοινωνία ή όχι, τύποι δυσκολιών μάθησης που μπορεί να έχουν). Εξοικείωση των μαθητών με καθημερινά αντικείμενα και δράσεις, προσκαλώντας τους να διερευνήσουν τον κόσμο αντί να περιμένουν τον κόσμο να αλληλεπιδράσει μαζί τους. Οι διαδικασίες για τον καθορισμό στρατηγικών επικοινωνίας περιλαμβάνουν: παρατήρηση δομημένων δραστηριοτήτων, στόχοι αναλυτικού προγράμματος,

αναφορές προόδου, απτικά εργαλεία, δοκιμή και λάθος, παρατήρηση και επανάληψη, διεπιστημονικές ομάδες.

3. Θεματικές ενότητες διδασκαλίας: δεξιότητες ζωής και κινητικές δεξιότητες ακολουθώντας το αναλυτικό πρόγραμμα, το οποίο προσαρμόζεται ανάλογα τις εξατομικευμένες ανάγκες των μαθητών. Το αναλυτικό πρόγραμμα αφορά στις ακόλουθες ενότητες: επικοινωνία και αλληλεπίδραση, διερεύνηση, μαθηματικά, τεχνολογία και επιστήμες, κινητική ανάπτυξη, κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη, ανάπτυξη δημιουργικότητας, γνώση και κατανόηση του κόσμου.

4. Ειδικές παρεμβάσεις: προγράμματα κοινωνικοποίησης, επίσκεψη στην παιδική χαρά, κολύμβηση, μουσικοθεραπεία, απτικά ημερήσια προγράμματα, αισθητηριακός τοίχος.

5. Το πρόγραμμα μιας τυπικής μέρας:

- Άφιξη μαθητών και χαιρετισμοί.
- Εξατομικευμένες παρεμβάσεις επικεντρωμένες στις κινητικές δεξιότητες και την χαλάρωση.
- Πρωινός κύκλος.
- Προσανατολισμός στο χώρο και προστασία του σώματος από τα πράγματα γύρω.
- Διάλλειμα, κολατσιό και μουσική.
- Ενότητα (π.χ. ιστορία).
- Τήρηση σειράς και μεσημεριανό γεύμα.
- Ατομική υγιεινή.
- Χαλάρωση και εισαγωγή μαθήματος.
- Ενότητα
- Ρουτίνα σχολάσματος.

Βινιέτα 6: Σχολή Τυφλών «Άγιος Βαρνάβας», Κύπρος

Το σχολείο ιδρύθηκε το 1929 σηματοδοτώντας την έναρξη της παροχής της ειδικής εκπαίδευσης στην Κύπρο. Η σχολή τυφλών «Άγιος Βαρνάβας» είναι το μόνο σχολείο τυφλών στην Κύπρο.

Προσφέρει υπηρεσίες όπως:

1. Ειδική Εκπαίδευση μαθητών με αναπηρία όρασης.
2. Υποστηρικτικές υπηρεσίες για μαθητές με αναπηρία όρασης που φοιτούν σε γενικά σχολεία.
3. Υποστηρικτικές υπηρεσίες για μαθητές με αναπηρία όρασης που φοιτούν σε εκπαιδευτικά πλαίσια δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.
4. Προσαρμογές περιβάλλοντος.
5. Πρόγραμμα έγκαιρης παρέμβασης για μαθητές με αναπηρία όρασης και τις οικογένειες τους.
6. Σχολές γονέων.
7. Τμήμα για μαθητές με αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες.
8. Πρόγραμμα για μαθητές με τυφλοκώφωση.
9. Υποστηρικτικές υπηρεσίες για εργαζόμενους με αναπηρία όρασης**.
10. Συνεργασία με άλλους φορείς και ιδρύματα (π.χ. Το Τμήμα Αρχαιοτήτων, το Εθνικό Θέατρο Κύπρου) όσον αφορά την προσβασιμότητα και τροποποιήσεις υλικού και περιβάλλοντος για άτομα με αναπηρία όρασης.

**Η μονάδα για τους μαθητές με ΑΟΠΑ αποτέλεσε το κέντρο της παρούσας μελέτης περίπτωσης.

α) Μαθητές

Στο παρόν πρόγραμμα συμμετέχουν 7 μαθητές με ΑΟΠΑ. Στους Πίνακες 40, 41 και 42 περιγράφονται αναλυτικά τα ατομικά χαρακτηριστικά των μαθητών.

Πίνακας 40 Ηλικία μαθητών, Σχολή Τυφλών «Άγιος Βαρνάβας», Κύπρος

<u>Ηλικία</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
03 - 04	1	14.3
05 - 06	1	14.3
07 - 08	2	28.6
09 -10	2	28.6
19 - 20	1	14.3
Σύνολο	7	100.00

Πίνακας 41 Φύλο μαθητών, Σχολή Τυφλών «Άγιος Βαρνάβας», Κύπρος

<u>Φύλο</u>	<u>N</u>	<u>%</u>
Θήλυ	2	28.57
Άρρεν	5	71.43
Σύνολο	7	100.00

Πίνακας 42 Περιγραφή των τύπων της αναπηρίας όρασης και των συνοδών αναπηριών, Σχολή Τυφλών «Άγιος Βαρνάβας», Κύπρος

<u>Τύπος αναπηρίας όρασης</u>	<u>Συνοδές αναπηρίες</u>
Φλοιώδης τύφλωση	Εγκεφαλική παράλυση (σπαστική τετραπληγία), Τυφλοκώφωση
Αναπηρία όρασης	Αμφιβληστροειδοπάθεια της προωρότητας, μικροκεφαλία, αναπτυξιακή καθυστέρηση, σύνδρομο Mowat Wilson, κολόβωμα, όγκος στον εγκέφαλο, ειδικές δυσκολίες μάθησης

Σημείωση: παραδείγματα συνδυασμού αναπηριών: ολική απώλεια όρασης και όγκος στον εγκέφαλο και ειδικές δυσκολίες μάθησης; Φλοιώδης τύφλωση και σπαστική τετραπληγία, Τυφλοκώφωση.

β) Προσωπικό

Ο συνολικός αριθμός των επαγγελματιών είναι 9, εκ των οποίων ένας έχει επιμορφωθεί σε θέματα επικοινωνίας. Στους Πίνακες 43, 44, 45 και 46 περιγράφονται αναλυτικά τα ατομικά χαρακτηριστικά των επαγγελματιών .

Πίνακας 43 Ρόλοι επαγγελματιών, Σχολή Τυφλών «Άγιος Βαρνάβας», Κύπρος

Ρόλοι	N	%
Εκπαιδευτικός μαθητών με αναπηρία όρασης (αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες)	1	11,1
Εκπαιδευτικός μαθητών με τυφλοκώφωση	1	11,1
*Γυμναστής ειδικής αγωγής	1	11,1
*Εργοθεραπευτής	2	22,2
*Φυσιοθεραπευτής	2	22,2
*Μουσικοθεραπευτής	1	11,1
*Λογοθεραπευτής	1	11,1
Σύνολο	9	100

** Διορίζεται κάθε Σεπτέμβριο για μια σχολική χρονιά. Είναι δύσκολο να διασφαλιστεί η συνοχή καθώς συχνά ορίζεται ένας διαφορετικός θεραπευτής.

Πίνακας 44 Προσόντα επαγγελματιών, Σχολή Τυφλών «Άγιος Βαρνάβας», Κύπρος

Προσόντα	N	%
Βασικό πτυχίο	8	88,9
Μεταπτυχιακό	1	11,1
Σύνολο	9	100

Πίνακας 45 Χρόνια υπηρεσίας επαγγελματιών, Σχολή Τυφλών «Άγιος Βαρνάβας», Κύπρος

Χρόνια προϋπηρεσίας	N	%
<1	0	0
1 – 5	3	33,33
6 – 10	1	11,11
11 – 15	2	22,22
>15	3	33,33
Total	9	100

Πίνακας 46 Επιμόρφωση των επαγγελματιών στον τομέα της επικοινωνίας, Σχολή Τυφλών «Άγιος Βαρνάβας», Κύπρος

Μέθοδοι	Συστήματα επαυξητικής και εναλλακτικής επικοινωνίας
	Χρήση συμβόλων και νοημάτων
	Χρήση του συστήματος Moon

γ) Πληροφορίες

1. Αντιστοιχία επαγγελματιών-μαθητών: 1:1
2. Οργάνωση τμημάτων/τάξεων:

- **Μέγεθος ομάδων/ λόγοι ομαδοποίησης:** η ομαδοποίηση των μαθητών γίνεται βάσει της ηλικίας και των ικανοτήτων. Υπάρχουν 3 ομάδες: 1^η ομάδα (ηλικίες 3-8 ετών), 2^η ομάδα (9-14 ετών) και 3^η ομάδα (15-21 ετών).
  - **Προσεγγίσεις σχετικές με την επικοινωνία/ τομείς λειτουργικότητας:** ο εντοπισμός και εφαρμογή κατάλληλης στρατηγικής επικοινωνίας για κάθε μαθητή λαμβάνουν υπόψη παράγοντες όπως η ηλικία, η κινητικότητα, η γλώσσα και οι νοητικές ικανότητες. Οι συνθήκες για την εφαρμογή της στρατηγικής πρέπει να είναι διαθέσιμοι τόσο στο σχολείο όσο και στο σπίτι. Η ανατροφοδότηση από τους γονείς λαμβάνεται υπόψη καθώς συχνά οι προσδοκίες τους είναι πιο φιλόδοξες από αυτές των επαγγελματιών. Δεν υπάρχει επίσημο εργαλείο αξιολόγησης της επικοινωνίας. Η αξιολόγηση γίνεται ανεπίσημα, ακολουθώντας τις αναπτυγμένες στρατηγικές επικοινωνίας που θα χρησιμοποιηθούν με τους μαθητές με αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες. Οι στρατηγικές επικοινωνίας περιγράφονται στο εξατομικευμένο πρόγραμμα του κάθε μαθητή. Οι προτάσεις βασίζονται στη διδασκαλία του προσωπικού και στην ακαδημαϊκή εμπειρία. Η στρατηγική υλοποιείται και αξιολογείται ανεπίσημα χρησιμοποιώντας το εξατομικευμένο πρόγραμμα.
  - **Υπηρεσίες σχετικές με την επικοινωνία:** αρώματα, υφές και επιφάνειες για την αναπαράσταση του ημερήσιου προγράμματος, ηχητικό ημερολόγιο τοίχου, αντικείμενα αναφοράς, καρτέλες ημερολογίου, (Big Mack, Little Mack, Step by Step), ομιλούντα βιβλία (χρησιμεύει ως βιβλίο επικοινωνίας με την οικογένεια), υπολογιστές, iPad (εφαρμογή Sound Board με διακόπτες).
- 3. Θεματικές ενότητες διδασκαλίας:** πρωινή ρουτίνα, εξατομικευμένα μαθήματα με εκπαιδευτικό ειδικευμένο στην αναπηρία όρασης ή στην αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες (παρεμβάσεις σε όλες τις περιοχές της ανάπτυξης των μαθητών), γυμναστική, κολύμβηση/ υδροθεραπεία, φυσιοθεραπεία, εργοθεραπεία, μουσικοθεραπεία, λογοθεραπεία, κινητικότητα και προσανατολισμός, αισθητηριακή ολοκλήρωση και οπτική διέγερση, πρόγραμμα κοινωνικοποίησης.
- 4. Ειδικές παρεμβάσεις:** δύο ειδικά προγράμματα πρόσθετα στην μονάδα που φοιτούν οι μαθητές με ΑΟΠΑ: α) υποστηρικτικές υπηρεσίες για μαθητές που φοιτούν σε άλλα εκπαιδευτικά πλαίσια (π.χ. ειδικά σχολεία για μαθητές με πολλαπλές αναπηρίες, μονάδες σε γενικά σχολεία, γενικά σχολεία) και β)

υποστήριξη στο σπίτι (περίπου 80 μαθητές).

Πρόγραμμα έγκαιρης παρέμβασης για παιδιά ηλικίας 0 – 3 ετών (5 μαθητές): συχνές επισκέψεις στο σπίτι των μαθητών ή μηνιαίες επισκέψεις στη Σχολή Τυφλών. Η ομάδα του προγράμματος περιλαμβάνει κοινωνικό λειτουργό, ψυχολόγο και εκπαιδευτικό ειδικευμένο στην αναπηρία όρασης.

Συσκευές επαγγελματικής και εναλλακτικής επικοινωνίας, Snoezelen πολυαισθητηριακό και θεραπευτικό δωμάτιο, μουσικοθεραπεία, εργοθεραπεία και φυσιοθεραπεία. Χώρος παιχνιδιού, γυμναστήριο και πισίνα.

5. Το πρόγραμμα μιας τυπικής μέρας:

Η ημέρα ξεκινά στις 07:45 και τελειώνει στις 13:05 και χωρίζεται σε 7 ενότητες των 40 λεπτών.

Ενότητα 1: άφιξη των μαθητών, οι μαθητές μπαίνουν στην τάξη.

Ενότητα 2: «πρωινή ρουτίνα» με τη χρήση αντικειμένων αναφοράς, συμβόλων, νοημάτων. Η ενότητα περιλαμβάνει: πρόσκληση, τραγούδια καλημέρας, ημερολόγιο, τρέχουσες δράσεις.

Ενότητες 3– 6: κάθε μαθητής παρακολουθεί το εξατομικευμένο του πρόγραμμα το οποίο περιλαμβάνει: εξατομικευμένα μαθήματα με έναν εκπαιδευτικό εξειδικευμένο στην αναπηρία όρασης ή στην αναπηρία όρασης και στις πολλαπλές αναπηρίες (εργασία βασισμένη στους στόχους του εξατομικευμένου προγράμματος εκπαιδευτικής και θεραπευτικής παρέμβασης), γυμναστική, κολύμπι, φυσιοθεραπεία, εργοθεραπεία, μουσικοθεραπεία, λογοθεραπεία, κινητικότητα και προσανατολισμός, αισθητηριακή ολοκλήρωση και οπτική διέγερση, δράσεις κοινωνικοποίησης.

Ενότητα 7: διάλειμμα φαγητού. Υπάρχουν επίσης άλλα τρία σύντομα διαλείμματα κατά το ημερήσιο πρόγραμμα του σχολείου. Ένα διάλειμμα διάρκειας 20 λεπτών για πρωινό, ένα διάλειμμα 15 λεπτών για κολατσιό και ένα διάλειμμα διάρκειας 10 λεπτών για ατομική υγιεινή πριν το φαγητό.

Παραρτήματα

Παράρτημα 1. Πρότυπα για τη φάση ανασκόπησης: χαρτογράφηση της βιβλιογραφίας

Πολιτικές

Τίτλος	Περίληψη	Πλαίσιο στο οποίο εφαρμόζεται	Εφαρμογές για μαθητές με ΑΟΠΑ	Πλήρης αναφορά

Πρακτικές

Τίτλος	Περίληψη	Πλαίσιο στο οποίο εφαρμόζεται	Εφαρμογές για μαθητές με ΑΟΠΑ	Πλήρης αναφορά

Έρευνα

Σε τι επικεντρώνεται	Ερευνητικά Ερωτήματα	Μεθοδολογία	Αποτελέσματα/εφαρμογές στους μαθητές με ΑΟΠΑ	Πλήρης αναφορά

Παράρτημα 2. Πρωτόκολλο ανασκόπησης βιβλιογραφίας

Πρωτόκολλο για συστηματική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με πολιτικές, πρακτικές και έρευνα

Στόχος 1: ανασκόπηση πολιτικών σχετικών με την αναπηρία όρασης και τις πολλαπλές αναπηρίες

Δράση: εντοπισμός και χαρτογράφηση των εθνικών πολιτικών σχετικών με την αναπηρία όρασης και τις πολλαπλές αναπηρίες

Λέξεις κλειδιά: πολιτική, αναπηρία όρασης και τις πολλαπλές αναπηρίες, πολλαπλές αναπηρίες, πολύ-αισθητηριακή αναπηρία, διπλή αισθητηριακή αναπηρία.

Στόχος 2: χαρτογράφηση πρακτικών σχετικών με την επικοινωνία

Δράση: εντοπισμός και χαρτογράφηση των πρακτικών που αναφέρονται στη βιβλιογραφία

Λέξεις κλειδιά: πρακτικές, στρατηγικές, μέθοδοι, επικοινωνία, αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες, πολλαπλές αναπηρίες, πολύ-αισθητηριακή αναπηρία, διπλή αισθητηριακή αναπηρία.

Στόχος 3: ανασκόπηση υπάρχουσών ερευνών

Δράση: βιβλιογραφική ανασκόπηση σχετική με τις μεθόδους και τα εργαλεία αξιολόγηση της επικοινωνίας των μαθητών με , αναπηρία όρασης και τις πολλαπλές αναπηρίες, προκλήσεις και ανάγκες, ανασκόπηση ευρωπαϊκών προγραμμάτων και έρευνες σχετικές με την ένταξη των μαθητών με ΑΟΠΑ.

Keywords: αξιολόγηση επικοινωνίας, εργαλεία, μέθοδοι, στρατηγικές, προκλήσεις, ανάγκες, αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες, πολλαπλές αναπηρίες, πολύ-αισθητηριακή αναπηρία, διπλή αισθητηριακή αναπηρία.

Παράρτημα 3. Φόρμα καταγραφής υπάρχουσας κατάστασης στα εκπαιδευτικά πλαίσια: μελέτες περίπτωσης

ΠΠ1/Στόχος 2: Καταγραφή υπάρχουσας κατάστασης

Ερευνητικός Στόχος 1: Περιγραφή του εκπαιδευτικού πλαισίου

α) Δεδομένα μαθητών συμμετεχόντων στο πρόγραμμα

1. Χώρα:

2. Εκπαιδευτικό πλαίσιο:

3. Αριθμός μαθητών με ΑΟΠΑ:

4. Παρακαλώ συμπληρώστε τα στοιχεία των μαθητών:

Παρακαλώ σημειώστε ότι ο αριθμός των μαθητών πρέπει να είναι ο ίδιος από τον αριθμό που αναφέρεται στην ερώτηση 3.

Ευχαριστούμε

Μαθητής #	Ηλικία	Φύλο	Τύπος αναπηρίας
1			
2			
3			

ΠΠ1/Στόχος 2: Καταγραφή υπάρχουσας κατάστασης

Ερευνητικός Στόχος 1: Περιγραφή του εκπαιδευτικού πλαισίου

β) Δεδομένα επαγγελματιών που εμπλέκονται στην εκπαίδευση των μαθητών

1. Χώρα:

2. Εκπαιδευτικό πλαίσιο:

3. Αριθμός επαγγελματιών:

4. Παρακαλώ συμπληρώστε τα στοιχεία των επαγγελματιών :

Παρακαλώ σημειώστε ότι ο αριθμός των επαγγελματιών πρέπει να είναι ο ίδιος από τον αριθμό που αναφέρεται στην ερώτηση 3.

Ευχαριστούμε

Επαγγελματίας #	Ρόλος	Προσόντα	Χρόνια υπηρεσίας	Επιμόρφωση σε θέματα επικοινωνίας
1				
2				
3				

ΠΠ1/Στόχος 2: Καταγραφή υπάρχουσας κατάστασης

γ) Δεδομένα συμμετέχοντα φορέα ή εκπαιδευτικού πλαισίου

1. Χώρα:

2. Εκπαιδευτικό πλαίσιο:

3. Αναλογία ενηλίκων - μαθητών:

4. Οργάνωση τάξης: Π.χ. μέγεθος ομάδας, κριτήρια ομαδοποίησης κ.α.

5. Ενότητες διδασκαλίας:

6. Ειδικές παρεμβάσεις:

7Μια τυπική μέρα στην τάξη:

Παράρτημα 4. Ημιδομημένες συνεντεύξεις με τους επαγγελματίες των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών πλαισίων

Ποιες είναι οι ανάγκες των μαθητών με αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες σε σχέση με την επικοινωνία;

Ποιες στρατηγικές χρησιμοποιείτε για την αξιολόγηση της επικοινωνίας;

Ποιες στρατηγικές έχουν καλύτερα αποτελέσματα και γιατί;

Ποιες είναι οι μεγαλύτερες προκλήσεις και γιατί;

Άλλες ιδέες;